

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky
dějepisu

Římští gladiátoři- historický vývoj řemesla

Gladiators-historical development of the skill and craft

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Jana Keparťová,
CSc.

Vypracoval:

Richard Linhart

Praha 2012

„Prohlašuji, že jsem závěrečnou bakalářskou práci vypracoval samostatně, s využitím pouze citovaných literárních pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a se zákonem č 121/2000 Sb., o právu autorském.“

.....
.....

Podpis autora

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucí práce doc. PhDr. Janě Keparové, CSc. za ochotu a připomínky při tvorbě této práce.

Bibliografický záznam

Linhart, Richard. Římští gladiátoři - historický vývoj řemesla: Bakalářská práce.
Praha:

Karlova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra dějin a didaktiky dějepisu, 2012.

Vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Jana Kepartová, CSc.

Anotace

Hlavním tématem bakalářské práce Římští gladiátoři - historický vývoj řemesla je problematika gladiátorských soubojů, jejich vznik a vývoj. Práce se zabývá nejen gladiátorskými zápasy, ale i souborem témat s nimi úzce svázanými. Smyslem práce je zpřesnit představu o gladiátorských kláních a vyvrátit některé všeobecně přijímané mýty o tomto fenoménu.

Klíčová slova: Řím – gladiátoři – historie – antika – zápasy – volný čas

Annotation

The main theme of this bachelor work named Roman gladiators - historical development of the skill and craft is the issue of gladiatorial duels, their origin and development. This work isn't aimed only at gladiatorial fights, but also at the themes closely bound with them. Purpose of my work is to specify the image of gladiators and overcome generally accepted myths about this phenomenon.

Keywords: Rome – gladiators – history – antics – duels– free time

Obsah

ANOTACE	5
OBSAH	6
ÚVOD	8
1. ŘÍMSKÝ KALENDÁŘ	10
2. VÝVOJ OD TRYZNY ZA MRTVÉ PŘEDKY K POLITICKÉMU NÁSTROJI	14
3. GLADIÁTORI – SOCIÁLNÍCH ZAŘAZENÍ, ROZKOL V PŘIJÍMÁNÍ GLADIÁTORŮ VE SPOLEČNOSTI, POSKYTOVANÁ LÉKAŘSKÁ PÉČE	20
3.1. SOCIÁLNÍ STRATIFIKACE V RÁMCI GLADIÁTORSKÉHO ŘEMESLA	20
3.2. GLADIÁTORSKÉ ŠKOLY	22
3.3. PÉČE VĚNOVANÁ GLADIÁTORŮM	25
4. AMFITEÁTRY – VÝVOJ ARÉN AŽ KE KOLOSEU	27
4.1. PŮVOD AMFITEÁTRU	27
4.2. MATERIÁLY	28
4.3. KOLOSEUM	29
5. CO PŘEDCHÁZELO GLADIÁTORSKÉMU KLÁNÍ	31
6. BOJ MUŽE PROTI MUŽI – TYPY GLADIÁTORŮ A JEJICH VÝZBROJ A VÝSTROJ, TYPICKÉ DVOJICE, PRAVIDLA BOJE, JAK SOUBOJ PROBÍHAL, SMRT V ARÉNĚ	33
6.1. SAMNITA	33
6.2. GAL	34
6.3. THRÁK	34
6.4. VYZYVATEL	34
6.5. JEZDEC	35
6.6. HOPLOMACHUS	35
6.7. MURMILLO	35
6.8. SECUTOR	36
6.9. RETIARIUS	36
6.10. MÉNĚ ZNÁMÉ TYPY GLADIÁTORŮ	37
6.10.1. Andabata	37
6.10.2. Crupellarius	37
6.10.3. Dimachearus	37
6.10.4. Laquerarius	38
6.10.5. Paegniarius	38
6.10.6. Sagittarius	38
6.10.7. Essedarius	38
6.10.8. Veles	38
6.11. ROZHODČÍ	39
6.12. ODMĚNA GLADIÁTORŮM	40
6.13. ŠANCE NA PŘEŽITÍ	41
7. VENATIONES	43
7.1. ZÁKAZ VENATIONES	44
8. NAUMACHIAE	45

9. POPRAVY V ARÉNĚ – TYPY POPRAV, PROČ POPRAVY V ARÉNĚ, POPRAVY KŘEŠŤANŮ	48
10. OPOZICE VŮČI HRÁM – OD POHANSKÝCH FILOZOFŮ A UMĚLCŮ PO KŘEŠŤANSKÉ AUTORY, JAK SE LIŠIL JEJICH DŮVOD K ODPORU KE HRÁM, JEJICH ARGUMENTY, ČÍM BYL KŘEŠŤANSKÝ ODPOR KE HRÁM TAKÉ MOTIVOVÁN, ZÁKAZ HER.....	51
ZÁVĚR	53
SEZNAM LITERATURY	54
PRAMENY	54
LITERATURA.....	54
INTERNETOVÉ ZDROJE.....	58
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	59

Úvod

Bakalářská práce Římští gladiátoři-historický vývoj řemesla si klade za hlavní cíl seznámit čtenáře s fenoménem gladiátorských soubojů. Gladiátorské souboje a potažmo samotní gladiátoři jsou velmi specifický fenomén v rámci starověkého světa, který je však opředen řadou mýtů a polopravd. Jedním z cílů práce je tedy podat pokud možno věrný a pravdivý obraz antických gladiátorských zápasů. Je určena hlavně studentům zájímajícím se o období antiky, či přímo o problematiku gladiátorských zápasů. Vycházím proto ab ovo a vysvětluji všechny specifické výrazy a názvy. Práce je sestavena tak, aby mohla být použita jako text prohlubující a zároveň scelující znalosti o římských gladiátorech a aby popřípadě mohla být použita i jako didaktická pomůcka. Práce může sloužit jako doplňující materiál při výuce starověké římské historie a přiblížit gladiátory a jejich reálnou každodennost zvědavým studentům. Obrazová příloha může zároveň být použita k zpřesnění představy o skutečné podobě gladiátorů.

Vědecká obec se o gladiátory započala ve větší míře zajímat až po odkrytí měst Herculanea a Pompejí v polovině 18. století. Paradigmata spojená s problematikou gladiátorských klání se samozřejmě v průběhu let vyvíjela. Informace o organizaci her byly zpřesňovány díky epigrafickým, ikonografickým a archeologickým nálezům. V poslední době se k zpřesňování faktů využívá také nejmodernější technika, která např. velmi pomohla po objevení hřbitova gladiátorů v tureckém Efezu.

Ve své práci jsem nejvíce vycházel ze sekundární literatury, avšak informace, které jsem zde získal, jsem také konfrontoval s prameny, abych si mohl o dané problematice utvořit nezkalenější názor a případně porovnat výklad jednotlivých knih. Čerpal jsem jak z pramenů, které se této problematice věnují z historického hlediska, tak i z knih a statí, které se jí věnují z hlediska sociologického.

Pramenná základna týkající se gladiátorů je poměrně široká, avšak každý autor se tomuto tématu věnuje ze svého úhlu pohledu, často sledující některý ze svých partikulárních zájmů. Kritický přístup k pramenům je tedy na místě. To platí zejména o křesťanských autorech, kteří na gladiátorská klání pohlížejí optikou svého náboženství, z čehož plyne jejich odpor ke gladiátorským hrám, který byl znásoben i velkým počtem křesťanů, již byli v aréně popraveni před tím, než ustalo jejich pronásledování.

Odborné literatury, která se zabývá fenoménem gladiátorů či některým spojeným tématem je poměrně dostatek, což je způsobeno i obnoveným zájmem o gladiátory především po premiéře filmu Gladiátor (režie Ridley Scott) v roce 2000.

Práce je rozdělena do deseti kapitol. V první z nich uvádím římské hry a gladiátorské zápasy do kontextu římského kalendáře. Hlavním cílem je seznámit

čtenáře s vývojem četností gladiátorských soubojů. Výslovně se věnuji příležitostem, při nichž byly gladiátorské hry pořádány.

Druhá kapitola je věnována změně společenské funkce pořádání gladiátorských her (v římském světě označováno jako *munus*, pl. *munera*: povinná služba, či dar, například finanční dar bohatého občana své obci; ale také pohřby, které byly chápány jako dluh vůči mrtvému, se nazývaly *munera* a následně také gladiátorské zápasy, které s nimi byly spjaty).

Další kapitola se zaměřuje na sociální postavení gladiátorů v rámci římské společnosti a gladiátorské školy, v kterých byli trénováni.

Čtvrtá kapitola se zabývá amfiteátry – místy, kde se gladiátorské souboje konaly a která měla také vliv jejich podobu.

Pátá kapitola má za cíl čtenáře seznámit s děním v aréně před vypuknutím samotných gladiátorských her.

Kapitola šestá je jádrem této bakalářské práce. Obsahuje souhrn současných znalostí o gladiátorských duelech, o podobě jednotlivých typů gladiátorů a jejich bojovém stylu. Kapitola je rozdělena do několika podkapitol, aby orientace v ní byla zjednodušena.

Sedmá kapitola se věnuje soubojům se zvířaty, které měly s gladiátorskými souboji mnohé společného a byly s nimi v pozdější době velmi provázány.

Osmá kapitola se zabývá technicky nejnáročnější součástí gladiátorských her, rekonstrukcemi námořních bitev na uměle vytvořených jezerech, či přímo v amfiteátrech.

Kapitola devátá se věnuje popravám v aréně, které byly součástí programu gladiátorských her.

Poslední kapitola seznamuje čtenáře s vývojem negativních názorů na souboje a s jejich pozdějším úpadkem a zákazem.

Práce je doplněna obrazovou přílohou, která má zpřesnit a doplnit naši představu o jednotlivých tématech.

1. Římský kalendář

Gladiátorské zápasy jsou neodvratně spjaty s pojmáním času u člověka pocházejícího z antického kulturně-sociálního prostředí a tím i s kalendářem tohoto údobí lidských dějin. Abychom mohli pochopit, jak významnou roli gladiátorské souboje hrály v tehdejší společnosti, je třeba si uvědomit, jak často a při jakých příležitostech se tyto zápasy vůbec konaly. K tomuto účelu nám jako výborné vodítko poslouží římský kalendář.

Zpočátku Římané po vzoru jiných starověkých národů oslavovali přírodní cyklus širokou škálou náboženských svátků, jimiž se snažili příznivě ovlivnit bohy, což jim mělo zajistit hojnou úrodu. Postupem doby, s rozmachem moci jejich říše, začalo docházet k pozvolnému posunu ve vnímání a pojmání těchto svátků, které se stávaly čím dál více záležitostmi veskrze světskou, ačkoliv spojitost s bohy zde byla stále přítomna.

Když se zaměříme na zkoumání jednotlivých kalendářů, jež se dochovaly do dnešních dnů, jsme schopni zjistit přesná data jednotlivých svátků konaných při různých příležitostech. Je důležité mít na paměti, že v kalendáři byly odlišeny tři typy dnů. Nejdůležitější byly takzvané *dies fasti* a *dies nefasti*. Během *dies fasti* mohlo obyvatelstvo provozovat své každodenní činnosti beze strachu, že by tím urazilo některé z božstev, zatímco během *dies nefasti* bylo provozování těchto činností omezeno, či zakázáno. Existoval také ještě třetí typ dnů (v rámci roku se jednalo přibližně o dva týdny), které byly jakýmsi mezistupněm mezi výše zmíněnými *dies fasti* a *dies nefasti*. Během těchto dnů mohli občané své záležitosti provozovat stejně jako během *dies fasti*, avšak až poté, co vykonali povinné rituály, případně museli mnoho činností provozovat jen v určité části dne.¹

Dies nefasti se dají dále dělit na *feriae* (veřejné svátky) a na dny vyčleněné pro *ludi* (veřejné hry). Tyto dny by se daly snadno přirovnat k svátkům v dnešním slova smyslu. Pracovní nasazení bylo zpomaleno, či se práce zastavila úplně a člověk odpočíval a oddával se roztodivným zábavám. Tyto dny jsou také z hlediska tématu této práce nejpodstatnější.

V době, kdy se s největší pravděpodobností začaly v Římě pořádat gladiátorské souboje, byly velice populární závody vozatajů a divadelní představení, které byly organizovány v rámci *ludi*.

Zaměříme se na nejdůležitější ze dnů, během kterých byla konána vystoupení v cirku či v divadle za státní finance:

¹ CARCOPINO, Jérôme. *Daily life in ancient Rome : the people and the city at the height of the empire*. Harmondsworth : Penguin Books, 1964. *Shows and Spectacles*, s. 224.

Nejstaršími svátky konanými v Římě byly *Equirria* a *Consualia*. *Equirrie* se konaly 27. února a 14. března a byly poctou bohu Martovi. *Consualie* se slavily 21. srpna a 15. prosince na počest boha Consa - římského božstva, jehož přesné pole působnosti není do dnešních dnů blíže určeno. Zřejmě měl spojitost s koňmi a mezky, nejpravděpodobněji byl bohem, který dohlížel na úrodu v době sklizně a poté co byla uložena do sýpek.² Tyto svátky byly zcela věnovány koňským dostihům.

Od třetího století př. n. l. dochází k velkému nárůstu počtu svátků v římském kalendáři, což bylo zřejmě důsledkem rostoucí důležitosti Říma ve středomořské oblasti.³

Ludi Romani se konaly vždy 13. září na počest vítězství a byly zasvěceny Jovovi. Dle historika Tita Livia se staly pravidelně konanou výroční záležitostí od roku 366 př. n. l., později byly přesunuty na 4. a 19. září. Zahajovalo je procesí směřující od Kapitolu k Cirku Maximu, kde probíhaly slavnostní oběti.⁴ Skládaly se ze dvou stálých částí: *Ludi Scaenici* (divadelní představení) a *Ludi Circenses* (závody vozatajů).⁵

Ludi Romani se co do významu vyrovnaly pouze *Ludi Plebeii*. K Jovově poctě je zavedl s největší pravděpodobností Gaius Flaminius roku 220 př. n. l. Během *Ludi Plebeii* byly organizovány závody vozatajů a divadelní představení.⁶

Ludi Megalenses se konaly na počest bohyně Kybelé, jejíž svatyně byla postavena na Kapitolu roku 191 př. n. l. a na jejíž počest byly každoročně pořádány hry od 4. do 10. dubna.

Ludi Apollinares se počaly slavit roku 208 př. n. l. v době mezi 6. a 13. červencem a konaly se – jak název napovídá – na počest boha Apollóna. *Ludi Apollinares* byly zaměřeny spíše na divadelní představení, ale i během nich se odehrávaly závody v cirku.

Ludi Florales měly zaručit bohatou sklizeň. Těchto her se účastnil všechen lid včetně chátřů a nevěstek, které považovaly oslavy na počest bohyně Flory za svůj svátek. Tyto hry se konaly od 28. dubna do 3. května.

Počátek her nazývaných *Ludi Ceriales*, hry konané na počest bohyně Ceres během 12. - 19. dubna, se dá vysledovat až do roku 202 př. n. l.

² ROOM, Adrian. *Who's who in classical mythology*. New York: Gramercy Books, 2003, s. 100.

³ EWIGLEBEN, Cornelia, ed., JACKSON, Ralph, ed. a KÖHNE, Eckart, ed. *Gladiators and caesars: the power of spectacle in ancient Rome*. 1st pub. London: British Museum Press, c2000, s. 10.

⁴ MEIJER, Fik. *Gladiátoři : lidová zábava v Koloseu*. Praha : Aurora, 2006. Původ a vývoj gladiátorských her až po stavbu kolosea, s. 25.

⁵ MEIJER 2006, s. 26.

⁶ DUNSTAN, William E. *Ancient Rome*. Lanham: Rowman, c2011, s. 121.

Toto je výčet zřejmě nejvýznamnějších her předsullovského období. Když sečteme počet dní všech slavností konaných v tomto časovém období, dostaneme se k číslu 59.

Avšak počet her se začal rozrůstat. Objevily se nové hry – *Ludi Victoriae Sullanae*, *Ludi Victoriae Caesaris*, *Ludi Fortunaе Reducis*, *Ludi Palatini*, *Ludi Martiales*. Tyto nové hry se odehrávaly v rámci 34 dnů, a když je připočteme k 59 dnům spojených se staršími hrami, dojdeme k počtu 93 dnů.⁷

A to stále nepočítáme s *feriae publicae*, které zabírají v římském kalendáři celých 45 dní. A ačkoliv se v jejich rámci konaly spíše náboženské slavnosti, jejichž hlavním účelem nebylo pobavení obecnosti, byla i zde úzká provázanost s hrami (6 slavností se konalo ve dnech, během kterých byly pořádány i hry). Když tedy připočteme i tyto hry dostaneme se k úctyhodnému číslu 132 dní, během kterých byl římský občan baven za peníze státu.⁸

A od dob Julia Caesara se objevují i další svátky vyhlašované senátem při významných událostech v životě imperátora. A tak v době vlády císaře Claudia došlo k tomu, že svátky zabíraly celých 159 dní, z nichž 93 bylo určeno hrám na stání náklady. A to samozřejmě nezahrnuje slavnosti, na kterých se finančně nepodílel stát, čili *feriae privatae*.

Počet svátků se zdál některým císařům již tak velký, že se pokusili o jejich omezení. Například císař Marcus Aurelius obnovil počet “běžných” dnů v roce na 230, z čehož se dá usuzovat, že zbylých 135 připadalo veřejným představením.⁹ Odpovědí na otázku, proč právě Marcus Aurelius snížil počet dní určených k oslavám za státní peníze, je politická situace Římské říše té doby. Vládou Marka Aurelia začalo nové období římských dějin, kdy skončilo relativně klidné období započaté Augustem, neboť císař potřeboval obrovské sumy peněz na války s germánskými kmeny valícími se na římské území. (Markomanské války).

Philocalův kalendář z roku 354 našeho letopočtu udává, že z 200 dnů věnovaných svátkům, připadalo hrám celých 175.¹⁰

A tato data se týkají pouze běžného roku. Pokud některý z velitelů armády dovedl vojsko k velkému vítězství na bitevním poli, mohlo mu být uděleno nejvyšší možné veřejné ocenění – triumf. Triumfální procesí spojené s přidruženými hrami, během kterých se děkovalo bohům za jejich podporu, je potřeba rozlišovat od běžných *ludi*. Ačkoliv byly triumfy povolovány senátem, konaly se na náklady vítězného generála, většinou z válečné kořisti. Na rozdíl od *ludi* se triumfy zaměřovaly hlavně na osobu vítězného válečníka, který v době triumfu získával takřka aureolu královského stavu. Což v období republiky vedlo k vytváření politické nejistoty,

⁷ CARCOPINO 1964, s. 227.

⁸ CARCOPINO 1964. *Shows and Spectacles*, s. 227.

⁹ MEIJER 2006, s. 26.

¹⁰ CARCOPINO 1964, s. 224-227.

která byla uvolňována například tím, že vojákům bylo povoleno dělat nemístné vtipy o triumfátorovi, či umístění otroka, který stál na voze hned za ním, aby mu bylo připomenuto, že je stále jen běžným smrtelníkem.¹¹

Ludi se zpočátku skládaly z divadelních představení a vozatajských závodů, avšak základní rysy, které zde, či během triumfů, byly ke spatření, si zaslouží naši pozornost. A to z toho důvodu, že postupem doby se tyto rysy stále více objevují u jiného fenoménu. A tímto fenoménem byli gladiátoři a jejich klání.

¹¹ WIEDEMANN, Thomas. *Emperors and gladiators*. London; New York: Routledge, 1995. *Glossary*, s. 3-5.

2. Vývoj od tryzny za mrtvé předky k politickému nástroji

Než přikročíme k samotnému historickému vývoji gladiátorských zápasů, je třeba si také objasnit sociální úlohu, jakou tyto souboje hrály v římské společnosti.

Zprvu gladiátorské souboje sloužily jako jeden z rituálů, kterým prokazovali potomci úctu zesnulému, ale důležitou rolí bylo také obnovení společenského řádu, v rámci čehož bylo příbuzným zemřelého umožněno pokračovat ve své každodennosti.

Pro Římany bylo na život beroucím násilí nejdůležitějším prvkem to, že bylo organizováno veřejně, tudíž žádná jeho část nemohla být ignorována. A ač se obětní pohřební rituály objevují v mnoha jiných kulturách, tak pouze v Římě se staly divácky vděčným sportem.

Pro stát zabíjení v aréně symbolizovalo sílu, vůdcovství a říši, avšak význam a vliv tohoto “krvavého sportu“ se v průběhu věků měnil a velmi se lišil i jeho vliv na jednotlivé společenské třídy v Římě. Římané byli přitahováni do arény pod příslibem exotiky a násilí.¹² Oceňovali dovednosti a odvahu účastníků, nebo případně tvrdé, ale z jejich pohledu nevyhnutelné tresty. Mnozí diváci (v pozdějších dobách i někteří císaři) byli pravověrnými obdivovateli tohoto druhu zábavy, někteří mohli pohledem na toto sankcionované násilí uspokojovat své vlastní sadistické tužby. Dále zde jistě byla velká skupina, která se o zápasy zajímala hlavně z důvodu sázek, které se kolem nich točily. Hůře situovaní Římané mohli tento druh zábavy využívat jako únik z každodenních starostí a někteří šli do zajista pouze s davem.

Širokou popularitu násilných sportů vysvětlují antropologové vrozenou agresivitou člověka, sociologové naopak přišli s teoriemi o úzkém propojení lidské společnosti se symbolickým a skutečným násilím. Někteří obhajují teorii, že společenský řád je nutně postaven na násilí. Aby mohl být udržován společenský řád, násilí musí být vykonáváno veřejně. A veřejné násilí se postupně vyvíjí v ritualizované hry, či sporty a v případě Římanů do nákladných podívaných.¹³

Když mají hry jistý prvek nebezpečí, nepředvídatelnosti, umožňují identifikaci diváků s účastníky a působí na jejich emoční stránku. Tyto hry nejenže zobrazují sílu v její čisté formě, ale samy jsou nositeli síly. Dochází během nich k přeměně prostého zabíjení na sport a řemeslo. A *spectacula* se tak stala něčím, co musí být nejen viděno, ale i pozorně shlédnuto.

¹² KYLE, Donald. *Spectacles of death in ancient Rome*. New York : Routledge, 2001. *Ancient and modern attitudes*, s. 3.

¹³ KYLE 2001, s. 7.

Gladiátorské hry a jejich původ musíme zasadit do kontextu římského militarismu v období republiky. Gladiátorské zápasy také dozajista hrály velkou roli v působení na občany z vojenského stavu. Pokud zůstávali v roli diváka, tak zde mohli prohloubit své poznatky o boji muže proti muži. A pokud vysloužilý voják projevil zájem, mohl se sám lehce stát gladiátorem a zužitkovat tak své dovednosti získané ve vojsku. Můžeme říci, že tato násilná *spectacula*, která byla běžnou součástí římského života, přímo i nepřímo pomáhala územnímu rozvoji říše a stala se jedním z jeho symbolů.

V díle Thomase Wiedemanna¹⁴ se setkáme s názorem, že zabíjení zvířat a lidí během her sloužilo symbolicky jako obrana civilizace a společenského řádu, proti přírodě, barbarství a kriminalitě. Aréna byla místem, kde docházelo ke konfrontaci římského obyvatelstva se světem přírody při sledování zápasů se zvířaty. Během poprav bylo působeno na jejich vnímání morálky, práva a společenského řádu a samotné gladiátorské zápasy sloužily k působení na vnímání lidské smrtelnosti. Dle Wiedemanna hrála také *spectacula* důležitou roli v procesu sjednocování Apeninského poloostrova, neboť měla velký vliv na formování římské kulturní identity.

Naopak Paul Plass¹⁵ spojuje fenomén soubojů s univerzálním problémem společenského násilí. Plass definuje násilí jako anomálii, která je rozkladným faktorem, který je institucionalizován a přijat v procesu, jež je charakteristický pro každý imunní systém. Souboje v aréně dle něj mají jasný společenský účel v tom, že se potýkají s problémy přežití a bezpečnosti. Tím, že toto - z jeho pohledu - porušení normality v podobě společensky přijatelného projevu násilí bylo zakomponováno do řádu, docházelo k potvrzování pocitu bezpečí. Komponování řádu a chaosu (společenské dysfunkce) má dle něj za úkol prověřovat funkčnost systému. - Diváci se shromáždí v amfiteátru, čímž se oprostí od svého běžného života, vášnivě sledují lité boje v aréně a poté se navracejí do své každodennosti.¹⁶

Gladiátorské hry byly v Římě a nejenom v Římě (amfiteátry nalezneme takřka v každém středně velkém městě bývalé Římské říše) velice populární, avšak v římské literatuře pozdní republiky a římského císařství najdeme relativně málo zmínek o gladiátorech.

Při hledání prvopočátku gladiátorských zápasů v Římě nám může pomoci dílo řeckého spisovatele Nicolaa z Damašku (110. kniha jeho univerzálních dějin),¹⁷ který v druhé polovině prvního století před Kristem vyslovil názor, že gladiátorská vystoupení převzali Římané od Etrusků.¹⁸ Avšak žádný dochovaný etruský artefakt nepřinesl prozatím přímý důkaz gladiátorských vystoupení v Etrurii. Malby v

¹⁴ WIEDEMANN 1995, s. 179.

¹⁵ PLASS, Paul. *The game of death in ancient Rome : arena sport and political suicide*. Madison: University of Wisconsin Press, 1995. 283 s.

¹⁶ PLASS 1995, s. 56-61.

¹⁷ Athenaeus 4, 153 ff.

¹⁸ MEIJER 2006, s. 21.

etruských hrobkách nesou svědectví o mnohých sportovních aktivitách, jako jsou například závody vozatajů, či atletické soutěže, ale ani jeden výjev týkající se gladiátorů. Jediné, co by se dalo považovat za odkaz na gladiátory, je postava zvaná Phersu (nalézt ji můžeme v augurské hrobce v Tarquiniích, doba vzniku je odhadována na druhou polovinu šestého století př. n. l.), což je námět, jenž zobrazuje muže oslepeného, s přehozenou kápí, který s pomocí provazu, či biče bojuje se psem (spíše než o prvopočátek gladiátorských klání by se tedy jednalo o předchůdce soubojů se zvířaty).¹⁹ Avšak boj muže proti muži nelze skutečně nikde nalézt.

Je možná hypotéza, jež předpokládá, že tato *spectacula* byla etruskou civilizací přijata od obyvatel Kampánie. Etruskové poté tyto své znalosti předali Římanům v době, kdy Římu vládli etruští králové (6. století př. n. l.).²⁰ V jihoitalské Kampánii, zejména u města Paestum, byly nalezeny fresky, jejichž vznik odborníci datují do let 370 – 340 př. n. l., na kterých můžeme nalézt výjev z boje dvou bojovníků ozbrojených kopími a štíty. Bojovníci jsou často zobrazeni zranění a jedna z fresek zobrazuje i zabití protivníka. Zde se již dá najít přímá paralela s římskými gladiátorskými podívanými (*munera*). Avšak více informací se o bojovnících bohužel nepodařilo zjistit, takže nevíme, zda se jednalo o válečné zajatce, zločince, zda podstoupili nějaký speciální typ výcviku, či dle jakých kritérií byli vybíráni pro boj.²¹

Další podporu pro potvrzení teorie, jež klade původ gladiátorských klání do Kampánie, najdeme v díle Tita Livie: V roce 308 př. n. l. v době druhé samnitské války (326 - 304 př. n. l.) dosáhli Římané rozhodujícího vítězství. Zatímco Římané zkonfiskovali spíše brnění, jimiž si ozdobili své fórum, tak Kampánci s pomocí těchto zbrojí vytvořili typ gladiátora, kterého nazvali "Samnita".²²

Z tohoto tvrzení můžeme vyvodit závěr, že v Kampánii byly gladiátorské zápasy známy již ve zmíněném roce 308 př. n. l. Dalšími důkazy, které podporují tuto teorii, je fakt, že první kamenné amfiteátry byly postaveny právě v Kampánii a že se zde nacházely nejznámější gladiátorské školy. Římané byli také v úzkém styku s Capuou, která byla důležitým centrem Kampánie a je tudíž velmi pravděpodobné, že byli obeznámeni i s fenoménem gladiátorských soubojů.²³ Ovšem i přes to sem nemůžeme s jistotou umístit původ gladiátorských bojů.

Je zde také velká pravděpodobnost, že gladiátorská klání mohla být přejata od Řeků, kteří jižní část Apeninského poloostrova kolonizovali od 8. století př. n. l. a jejichž pohřební hry s obětmi se mohly stát předobrazem pro to, co se později

¹⁹ KYLE, Donald G. *Sport and spectacle in the ancient world*. Malden : Blackwell, 2007. Origins, exposure, and importation, s. 271.

²⁰ BOMGARDNER, David Lee. *The Story of roman amphitheatre*. New York : Routledge, 2000. *The origins and early development of the aphitheatre*, s. 32.

²¹ MEIJER 2006, s. 24.

²² KYLE 2007, s. 272.

²³ NOSSOV, Konstantin. *Rome`s bloody spectacle*. New York : Osprey Publishing, 2009. Gladiator, s. 12.

vyvinulo v gladiátorské zápolení. Ovšem i tato teorie má pár nedostatků, za největší je považováno to, že Řekové oběti při pohřbech usmrcovali proříznutím hrdla, či pohřbením zaživa, avšak nikoliv bojem.²⁴

První zmínka o gladiátorském boji v Římě pochází z období První punské války, konkrétně z roku 264 př. n. l., kdy dva synové zemřelého Junia Bruta Pery, Marcus a Decimus zakoupili tři páry otroků pro potřeby pohřebních her k uctění jejich otce. Tito bojovníci se nazývali bustuariové (původ ve slově *bustum*, značící pohřební hranici, či hrobku) a místem konání tohoto souboje bylo Forum boarium (dobyččí trh u tiberského ostrova).²⁵ První gladiátorská klání v Římě tedy probíhala jako projev úcty prokazované potomky památce mrtvému předku.²⁶ Důležitá byla také symbolika krve, která měla usmířit mrtvé s živými.²⁷

Další zmínka o gladiátorských zápasech pochází z roku 216 př. n. l., kdy tři synové Marka Aemilia Lepida zorganizovali smuteční obřad, během kterého se konaly i gladiátorské boje (celkem se během této tryzny měl odehrát souboj mezi 22 páry bojovníků), a to na Foru Romanu.²⁸ První dvě dochované zmínky o gladiátorech od sebe sice dělí padesát let, lze však předpokládat, že souboje byly běžnou součástí smutečního obřadu, konaných na počest významných občanů Říma (M. A. Lepidus byl bývalý konzul).

Mnohem neobvyklejší hry se konaly roku 206 př. n. l. v Novém Kartágu (Hispanie). Politik a velitel legií Scipio je uspořádal na počest svého otce a strýce, ovšem za zdroj gladiátorů nezvolil tehdy obvyklé otroky, či válečné zajatce, ale dobrovolníky z řad vojáků, kteří měli tímto gestem vůči svému veliteli dokázat svou neutuchající věrnost, odvahu a další Římany považované ctnosti.²⁹

V druhém století před Kristem dochází k bohatnutí římské aristokracie, což vede i k navyšování počtu gladiátorů na tryznách, neboť je velice pravděpodobné, že tyto zápasy sloužily k prezentaci bohatství rodiny, čím byla rodina bohatší, tím více gladiátorů si mohla dovolit. Spojování s pohřebními rituály pomalu ustávalo a hry se stávaly populistickým nástrojem, kterým se aristokracie chtěla zavděčit masám a jejich vkusu.

Dobrým příkladem toho, jak mohly být gladiátorské hry využity k získání popularity, je událost z roku 122 př. n. l. Gaius Gracchus, tribun lidu, nechal zbourat

²⁴ POTTER, David Stone ; MATTINGLY, D. J. *Life, death, and entertainment in the Roman Empire*. Michigan : The University of Michigan Press, 1999. Entertainers in the Roman Empire, s. 305-306.

²⁵ JORY, E. J. The Classical Quarterly [online]. [s.l.] : [s.n.], 1986 [cit. 2011-10-15]. New Series, Vol. 36, No. 2, s.537 . Dostupné z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/639298>>.

²⁶ WIEDEMANN 1995, s. 5-6.

²⁷ NOSSOV 2009, s. 12-13.

²⁸ MEIJER 2006, s. 30.

²⁹ NOSSOV 2009, s. 14.

tribuny kolem arény (v té době ještě ad hoc postavené dřevěné stavby), aby umožnil přístup na zápasy i chudým obyvatelům Říma.³⁰

Roku 65 př. n. l. chtěl Gaius Julius Caesar uspořádat grandiózní zápasy s více než 320 páry bojovníků. Tímto ovšem vylekal své politické protivníky, kteří se obávali, že by použil gladiátory k převratu. Využili svého politického vlivu k vydání úředního zákazu, který omezoval počet gladiátorů, kteří se směli ve stejné době nacházet v Římě.³¹

Až do poloviny prvního století byly hry striktně rozlišovány na *ludi*, pořádané na státní útratu a *munera*, jež byla organizována soukromými osobami. Hranice mezi těmito dvěma druhy her byla však velmi tenká a v roce 42 př. n. l., v době občanské války, byla tato hranice prolomena.³²

Po zavraždění Gaia Julia Caesara byly politické poměry velmi zmatené a budoucnost nejistá, objevovala se znamení, která si mnozí Římané vysvětlovali jako hněv bohů. Roku 42 př. n. l. došli aedilové k názoru, že závody vozatajů v Cirkus Maximus během *ludi Cereales* nepostačují k usmíření bohyně Ceres a rozhodli se, že budou místo nich pořádat gladiátorské souboje.³³ Toto rozhodnutí bylo revoluční v tom, že zřejmě poprvé bylo gladiátorských zápasů využito k zachování kontinuity státu.

V císařském období přijal *munus* nové funkce, přijatelným důvodem již nebylo uctění památky mrtvého předka. – Pohřební *munus* se stal přežitkem. Císař Augustus zavedl každoroční *munus* pořádaný praetory, čímž uznal, že primární funkcí her je zábava.³⁴ Stalo se také zvykem pořádat *munera* pro zdar císaře a jeho rodiny.

Poté co Augustus konsolidoval svou politickou moc, bylo pořádání her kýmkoliv mimo jeho rodinu pokládáno za politickou hrozbu pro pozici vládnoucího rodu. Proto Augustus povolil praetorům v rámci jednoho roku jejich mandátu pouze dvě gladiátorská představení a omezil maximální počet gladiátorů, kteří se jich mohli účastnit, na 120 účastníků.³⁵ Císař Tiberius zavedl další omezení, kterými chtěl zabránit případným politickým protivníkům získávání popularity. A od dob císaře Domitiana nemohly být v Římě pořádané žádné gladiátorské hry, pokud nebyly pořádané císařem, jeho příbuzným, či pověřeným úředníkem.³⁶

³⁰ WIEDEMANN 1995, s. 20.

³¹ DUNKLE, Roger. *Gladiátoři: krutá podívaná ve starověkém Římě*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 160.

³² MEIJER 2006, s. 32.

³³ MEIJER 2006, s. 33.

³⁴ DUNKLE 2011, s. 177.

³⁵ WIEDEMANN 1995, s. 8.

³⁶ NOSSOV 2009, s. 20.

Císař Traján uspořádal zřejmě největší hry v dějinách Říma (roku 106 či 107) v rámci oslav svého vítězství nad Dáky. Během jeho 120denních her soupeřilo okolo deseti tisíc gladiátorů a bylo zabito jedenáct tisíc zvířat.³⁷

Přechod od republikánské formy vlády k císařské měl však malý vliv na politiku ostatních italských měst. Místní nobilita nadále usilovala o úřady a hry zde byly významným faktorem, který výrazně ovlivňoval uchazečovy šance na zvolení.³⁸

³⁷ NOSSOV 2009, s. 20; některé zdroje uvádějí údaj 123 dní.

³⁸ DUNKLE 2011, s. 171.

3. Gladiátoři – sociálních zařazení, rozkol v přijímání gladiátorů ve společnosti, poskytovaná lékařská péče

3.1. Sociální stratifikace v rámci gladiátorského řemesla

Gladiátoři se rekrutovali ze všech částí Římské říše a z hlediska sociální stratifikace pocházeli ze všech sociálních vrstev. Zpočátku samozřejmě dominovali váleční zajatci, kteří bojovali s pro ně typickými zbraněmi. Takto zřejmě vznikla pojmenování pro některé typy gladiátorů.

Gladiátoři - otroci tvořili zřejmě nejpočetnější skupinu mezi všemi gladiátory. Otroek mohl být lanistovi (zprostředkovatel, který připravoval gladiátory v gladiátorské škole a posléze je pronajímal, či prodával) prodán bez udání důvodu až do vlády císaře Hadriána.³⁹ Těmto otrokům bylo z pohledu Římanů prokázáno velké dobrodiní, neboť v římské společnosti panoval názor, že jim byl darován nový život, místo toho, aby byli jednoduše usmrceni (latinský výraz pro otroka *servus* má zřejmě etymologický základ v slovu *servare* – zachránit). Někteří římscí autoři (např. v Florentinus, *Digesta* 1, 5.2.) předpokládají, že byli takto nazváni, protože byli zachráněni od zasloužené smrti.⁴⁰ To, že se otrok stal profesionálním gladiátorem, mohla být také forma trestu za nějaký jeho vážný prohřešek (vražda, travičství,...).⁴¹

Gladiátory se mohli stát také zločinci. A to tím způsobem, že byli odsouzeni k pěti letům v aréně (tzv. *damnatus ad ludum*). Z těchto pěti let strávil odsouzenec dva roky v gladiátorské škole, a pokud přežil následné tři roky bojů v aréně, byl obdarován dřevěným mečem (tzv. *rudis*), který byl symbolem jeho znovunabytí svobody.⁴²

Velice zajímavou skupinou byli gladiátoři – dobrovolníci. Proč se svobodní občané - někdy i členové římské nobility - dobrovolně stávali gladiátory, při čemž ohrožovali svůj společenský status? Mnozí jistě milovali atmosféru v aréně a nadšení diváků z jejich představení, někteří se dozajista stávali gladiátory pro možnost velkého výdělku, což jim umožnilo uniknout z jejich chudoby. Být gladiátorem jim také mohlo poskytovat jistotu dobré stravy, či zdravotní péče. Je pravděpodobné, že nejvíce se do škol hlásili bývalí vojáci, kteří mohli zúročit své zkušenosti z armády a z válečného pole.⁴³ Někteří občané se stávali gladiátory i z jiných pohnutek. Jistý Skyth se například přihlásil do gladiátorské školy, protože potřeboval 10 000 drachem na vykoupení přítele.⁴⁴ Dobrovolný gladiátor uzavíral s majitelem školy smlouvu (*auctoramentum*, proto byli tito gladiátoři nazýváni *auctorati*), kde byly uvedeny přesné podmínky, za jakých se občan stává

³⁹ WIEDEMANN 1995, s. 106.

⁴⁰ WIEDEMANN 1995, s. 103.

⁴¹ MEIJER 2006, s. 44.

⁴² NOSSOV 2009, s. 146.

⁴³ MEIJER 2006, s. 45.

⁴⁴ MEIJER 2006, s. 45.

gladiátorem: jeho plat, jak často bude vystupovat, atd.⁴⁵ Dobrovolníci museli složit přísahu (*sacramentum*), že po dobu platnosti smlouvy má jejich “zaměstnavatel” moc nad jejich životem a smrtí (*Uri, vinciri, verberari, ferroque necari*).⁴⁶ Takovýto gladiátor mohl zrušit kontrakt pouze v případě, zaplatil-li předem určenou sumu. Protože *auctorati* byli většinou zkušení bojovníci, představovaly jejich souboje jedinečnou šanci ke spatření vrcholného gladiátorského boje. Je pravděpodobné, že s tím, jak rostla privilegia gladiátorů, rostl také počet *auctorati*.

Za první nezpochybnitelný důkaz o existenci gladiátorů-dobrovolníků je považován zákon Gaia Graccha, který zakazoval vykonávat významné funkce té části římské šlechty, která se účastnila her v pozici gladiátorů.⁴⁷

Poměr gladiátorů-otroků a svobodných gladiátorů v rámci školy je nejistý. Pokud bychom se pokusili situaci odhadnout dle dochovaných náhrobních nápisů, došli bychom ke zjištění, že v období pozdního principátu byl poměr těchto dvou skupin vyrovnaný. Avšak Georges Ville správně poznamenává, že svobodní bojovníci měli vyšší pravděpodobnost zanechat po sobě náhrobní nápis a hlavně, že nápisy zaznamenávají status gladiátora v době smrti a ne v době jeho přijetí do školy. Dle něj lze z epigrafických materiálů odvozovat, že gladiátoři, kteří byli původně otroky, byli početnější skupinou.⁴⁸ Ženy gladiátorky, či svobodní dobrovolníci z řad římské elity se objevovali ve velmi omezeném počtu a byli spíše jakýmsi ozvláštněním.

Gladiátory se stávali také příslušníci římské šlechty. Tito aristokraté nebojovali jen kvůli popularitě, či napětí z boje, ale většinou proto, že k tomu byli dohnáni okolnostmi a aréna pro ně byla poslední možností záchrany.⁴⁹

Byla tu také skupina dobrovolníků, kteří se nedali považovat za gladiátory. Tito dobrovolníci prodělali jistou formu výcviku, avšak mnozí z nich chtěli tímto způsobem pouze trénovat v boji se zbraněmi, jiní takto trávili svůj volný čas. Nemálo římských císařů patřilo do jedné, či druhé skupiny, neboť studium gladiátorského boje bylo mezi vznešenými Římany zřejmě módní záležitostí (mnohými autory je k tomuto fenoménu přirovnávána dnešní obliba bojových umění). Existovaly dokonce speciální týmy v rámci školy, v kterých dobrovolníci studovali umění gladiátorského boje pod dohledem *doctores* (trenérů v gladiátorské škole). Občas se tito neprofesionálové objevili i v aréně, avšak bojovali zřejmě pouze dřevěnými zbraněmi a v žádném případě si tímto způsobem nevydělávali peníze.⁵⁰

⁴⁵ KYLE 2001, s. 87.

⁴⁶ NOSSOV 2009, s. 146.

⁴⁷ KYLE 2001, s. 89.

⁴⁸ KYLE 2001, s. 89.

⁴⁹ MEIJER 2006, s. 45.

⁵⁰ NOSSOV 2009, s. 147.

Jak již bylo řečeno, o gladiátory se zajímali také mnozí císaři. Nejznámějším a nejkřiklavějším příkladem byl císař Commodus, který často vystupoval jako gladiátor pod jménem Herkules Lovec (*Hercules Venator*).⁵¹ Herkula si vybral záměrně, neboť šlo o velmi populární mytologickou postavu jak u publika, tak u gladiátorů. V soukromí trénoval s opravdovými zbraněmi a nedělalo mu žádné obtíže svého protivníka zranit, či zmrazit. Avšak při veřejných představeních používal zbraně dřevěné a snažil se, aby nebyla prolita krev jeho protivníka. Prohlašoval o sobě, že porazil přes 12 tisíc soupeřů. Dalším známým případem je císař Caligula, u kterého je zaznamenán případ, kdy bojoval s murmillonem ozbrojeným dřevěným mečem a kterého usmrtil poté, co se císaři vzdal. Ovšem z pohledu císařů se jednalo jen a pouze o jakousi hříčku, neboť žádný gladiátor by se nikdy neopovážil zranit vladaře. Mnoho císařů se o gladiátory a jejich bojové umění zajímalo spíše z teoretického hlediska. Mezi tyto vládcy můžeme řadit například Traiana, Hadriana, Lucia Vera či Caracallu.⁵² Některé vědecké hypotézy také předpokládají, že císař Macrinus (217-218 n. l.) byl, než mu byla dána svoboda, gladiátorem.⁵³

3.2. Gladiátorské školy

Gladiátorské školy (*ludi*) byly soukromé, nebo státní. Soukromé školy patřily vždy občanu ze senátorské elity, avšak lanistou mohl být jak svobodný občan, propuštěnec, tak i otrok. Lanista mohl koupit, či najmout vhodné subjekty, poskytnout jim ve škole patřičný trénink a následně je buď prodat, nebo pronajmout organizátorům her (byli nazýváni editoři). V době císařství se objevily nové školy (*ludi imperiali*), které koexistovaly vedle škol soukromých. Tyto školy byly spravovány tzv. prokurátory.⁵⁴ Prokurátoři zodpovídali za obchody školy a informování organizátorů her o příjezdu gladiátorů. Prokurátoři byli vybíráni z členů druhé římské šlechty a z dochovaných záznamů vyplývá, že prokurátor Velké školy (viz níže) měl na přelomu 1. a 2. st. n. l. roční plat dvě stě tisíc sesterciů. Prokurátoři také ručili za to, že v případě nepokojů se do nich vytrénování gladiátoři nezapojí.⁵⁵

První důkazy o přítomnosti gladiátorských škol v Římě můžeme nalézt v půlce prvního století před naším letopočtem - spiklenci proti Caesarovi se chystali použít ke svému účelu i služeb gladiátorské školy, avšak je velmi pravděpodobné, že zde instituce tohoto typu existovaly již před touto dobou. Na konci 1. století n. l. již můžeme nalézt v Římě čtyři tradiční školy. Nejvýznačnější byla škola nazvaná *Ludus Magnus* (Velká škola), která se nacházela blízko Kolosea. V této instituci byly trénovány všechny typy gladiátorů.⁵⁶ V 60. letech 20. století zde byla objevena podzemní cesta, která vedla přímo do Kolosea, což zřejmě umožňovalo, aby se gladiátoři dostávali do arény nepozorovaně.⁵⁷ Další školy již trénovaly pouze specifické typy gladiátorů. A tak v Ranní škole (*Ludus matutinus*) byli trénováni *venatores* a *bestiarii* (bojovníci bojující se zvířaty). Škola se nazývala ranní, proto,

⁵¹ KYLE 2001, s. 225.

⁵² MEIJER 2006, s. 47.

⁵³ WIEDEMANN 1995, s. 110.

⁵⁴ KYLE 2001, s. 84.

⁵⁵ MEIJER 2006, s. 50.

⁵⁶ NOSSOV 2009, s. 143.

⁵⁷ WIEDEMANN 1995, s. 22.

že *venatio*, během kterého svěřenci Ranní školy účinkovali, probíhalo během ranního programu her. Dále se v Římě nacházela Galská škola (*Ludus Galicus*) a Dácká škola (*Ludus Dacicus*). V první jmenované byli trénováni murmilloni, zatímco druhá škola získala své jméno po válce s Dáky vedené císařem Domitianem – vězni z této války tvořili většinu rekrutů této školy. Některé prameny⁵⁸ však uvádí, že tato škola se objevuje až v době Trajánově. Do dnešních dnů se nám zachovaly pouze ruiny Velké školy. Z vykopávek je zřejmé, že se jednalo o cihlovou budovu o třech patrech; uvnitř se nacházel dvůr, který připomínal malý amfiteátr. Bylo zde devět řad sedadel pro diváky, kterých se tam mohlo vejít až 1200 (byla zde i místa připravená pro speciální hosty). Naproti tomu gladiátoři, kteří žili ve škole, obývali malé cely. Vešla se sem až tisícovka bojovníků. V dochovaných pozůstatcích gladiátorské školy v Pompejích byly v takovýchto celách obvyklé jak rytiny žen s jejich jmény na stěnách, tak malý výklenek pro sošku boha, kterého gladiátor uctíval.⁵⁹

Bojovníci z jedné školy, kteří spolu trénovali, tvořili funkční jednotku nazvanou *familia gladiatoria*. Ta se většinou jmenovala po majiteli školy. Běžných her se většinou účastnila pouze jedna škola, tudíž účastníci byli členy jedné rodiny. Pouze těch nejvelkolepějších her se účastnilo několik škol.⁶⁰

Nováčci (rekruti – *prones*) byli v gladiátorské škole okamžitě přiděleni ke speciálním trenérům (*doctores* - jednalo se většinou o vysloužené gladiátory) a majitel školy jim určil, s jakými zbraněmi budou bojovat.⁶¹

Gladiátoři trénovali v malých arénách, které se obvykle nacházely ve středu gladiátorské školy. Tréninkové zbraně byly vždy tupé a většinou také dřevěné. Hmotnost těchto zbraní a štítů byla dvojnásobná oproti výzbroji, s kterou poté bojovali v aréně. To zřejmě z toho důvodu, aby gladiátoři zvětšili objem své svalové hmoty, byli přitažlivější pro publikum a aby je v aréně tolik neunavovala reálná výzbroj.

Nováčci obvykle trénovali s dřevěným kulem (tzv. *palus*), který suploval úlohu protivníka. Podobnou výcvikovou metodu užívala i římská armáda. Dbalo se na to, aby gladiátor rozvinul svou schopnost rozdávat rány a zároveň se při tom reflexivně bránil, aby tak minimalizoval možnost svého případného zranění.⁶² Dále se v rámci tréninku cvičili v umění boje s mečem. Bylo důležité, aby mečem útočili jako s bodnou zbraní a ne sečnou, neboť tak mohli docílit většího efektu svých útoků. Bodná rána ohrozila soupeře více než sečná z toho důvodu, že důležité orgány byly často chráněny štítem, případně došlo při sečném útoku pouze k nevýraznému poranění soupeře.⁶³ Po nějaké době tohoto tréninku mohl nový gladiátor trénovat s živým soupeřem. Gladiátoři však byli podrobováni také psychologickému tréninku. Například byli trénováni, aby při švihů soupeřovy zbraně nezavírali oči. Dle palu byli také pojmenovány hodnosti gladiátorů ve škole – *primus palus*, *secundus palus*, *tertius palus* a *quartus palus*. Gladiátoři-veteráni dbali na dodržování hierarchie, neboť jim v mnoha zápasech poskytovala psychologickou výhodu.

⁵⁸WIEDEMANN 1995, s. 22.

⁵⁹WISDOM, Stephen. *Gladiators*. Oxford: Osprey Military, 2001, s. 18.

⁶⁰NOSSOV 2009, s. 144.

⁶¹MEIER 2006, s. 55.

⁶²MEIER 2006, s. 55.

⁶³RENATUS, Flavius Vegetius. *De Re Militari* [online]. John Clarke. 1999-2007 [cit. 2011-12-19]. Dostupné z: <http://www.pvv.ntnu.no/~madsb/home/war/vegetius/dere03.php#08>

Gladiátorova sláva a jeho tržní cena byla určována jeho vítězstvími v aréně. Proto bylo řádně zaznamenáváno, kolika soubojů se gladiátor zúčastnil, v kolika zvítězil, případně prohrál a hlavně kolikrát získal cenu nejvyšší, vavřínový věnec. Tyto údaje hrály také důležitou roli v upoutávkách na souboje, zkušený gladiátor přilákal mnohem více diváků, než neznámý nováček.⁶⁴

Životní podmínky, v jakých gladiátoři žili, byly tvrdé, avšak protože na ně bylo nahlíženo jako na investici, která může být v budoucnu velmi výnosná, dá se s jistotou tvrdit, že minimálně v oblasti stravy a lékařské péče na tom byli mnohem lépe než průměrný Říman.

Nováčci a nedisciplinovaní bojovníci byli spoutáni a hlídáni. Avšak dobře trénovaní gladiátoři nebyli ve své osobní svobodě toliko omezováni. Mohli být také poutáni, či jim mohla být omezena svoboda pohybu mimo školu, ale to pouze ve výjimečných případech. Z nástěnných maleb je také zřejmé, že poměrně často byli gladiátoři návštěvníky nevěstinců.⁶⁵ Úspěšní gladiátoři byli často ženatí, měli děti, které po nich mohly i dědit. Nejúspěšnější gladiátoři mohli vlastnit i otroky.⁶⁶ Gladiátoři, kteří byli otroky, nemohli podle římského práva uzavřít platné manželství. To ovšem neznamená, že nemohli žít ve svazku se ženou. Ženy gladiátorů, případně i jejich děti, měly zřejmě povolen vstup do školy. Ve vykopávkách v Pompejích se v gladiátorské škole podařilo nalézt pozůstatky novorozence a kostru ženy, zřejmě družky jednoho z gladiátorů.⁶⁷ Neznamená to ovšem, že by zde se svým druhem bydlela. Spíše sem utekla ve chvíli ohrožení života, kdy Vesuv soptil smrt.

Společenské vnímání gladiátorů bylo značně rozporuplné, na jednu stranu byli všichni ti, co vystupovali v amfiteátru *infames* (lidé nevalné pověsti; do této sociální skupiny patřili všichni ti, kteří provozovali určité zaměstnání - prostitutky, herci..., či lidé, kteří spáchali v očích společnosti obzvláště nemorální čin – dezerce, cizoložství...). Avšak schopní gladiátoři byli obdivováni pro své schopnosti a dovednosti a také díky tomu, že ideální gladiátor byl nositelem starých římských ctností, jakými byli například statečnost, disciplína, neochvějnost, či výdrž.⁶⁸

Navenek však byli gladiátoři odsuzováni a byl jim zamezen přístup k jakémukoliv úřadu. Ať už gladiátor vydělal jakékoliv množství peněz, či byl proslavený mnohými napínavými zápasy, vždy se nacházel na okraji společnosti. V roce 4 našeho letopočtu byl gladiátorům přiznán právní status na úrovni cizinců (*Lex Aelia Sentia*). Stejně jako rostla váženost otroků a propuštěnců v císařských službách, tak rostl i společenský status gladiátorů, kterým se dostalo té cti účinkovat v císařských hrách - ti byli považováni za elitu, která čněla nad ostatními bojovníky v aréně.⁶⁹

Gladiátoři byli vnímáni jako sexuální symbol doby, a to i přesto, že mnoho bojovníků mělo díky soubojům znetvořené obličej, na což poukazuje např. Juvenál

⁶⁴ NOSSSOV 2009, s. 145.

⁶⁵ WISDOM 2001, s. 18.

⁶⁶ KYLE 2001, s. 84.

⁶⁷ WIEDEMANN 1995, s. 116.

⁶⁸ MEIER 2006, s. 44.

⁶⁹ KYLE 2001, s. 84.

ve svých satirách.⁷⁰ Proto císař Augustus zakázal ženám sledovat gladiátorské zápasy z předních řad amfiteátru. Jedinou výjimkou z toho nařízení byli Vestálky. I přesto je známo velké množství příběhů o pletkách gladiátorů s vysoce postavenými ženami, ba dokonce i s císařovny. To se samozřejmě setkávalo s negativní reakcí, neboť to bylo vnímáno jako velký prohřešek proti morálce.

3.3. Péče věnovaná gladiátorům

Vzhledem k tomu, že gladiátoři měli velkou cenu, byla zapotřebí i kvalitní předzápasová a pozápasová lékařská péče. Lékaři gladiátorů se proslavili úspěšnou léčbou vnějších poranění. Uměli velmi dobře napravovat zlomeniny, či ošetřovat zranění svalů. Jako anestetikum používali opium, avšak s vážnějšími vnitřními zraněními si už většinou rady nevěděli. Dle Scribonia získávali mladí lékaři díky péči o gladiátory značné praktické zkušenosti, které pak aplikovali ve své budoucí praxi.⁷¹ Galénos, zřejmě nejznámější lékař antiky, byl před tím, než se stal osobním lékařem císaře Marka Aurelia, dlouhé roky lékařem gladiátorů. Lanisté také zajišťovali svým svěřencům maséry, kteří bojovníky udržovali v dobré fyzické kondici. S ukázkou lékařské péče můžeme nalézt i na Zliténské mozaice – jsou zde vyobrazena dvě lůžka, na kterých leží dva zranění gladiátoři čekající na lékařské ošetření.⁷²

Před několika lety byl v Efezu nalezen masový hrob gladiátorů z konce 2. či z počátku 3. století n. l., což umožnilo vědecké obci ověřit si známá či pravděpodobná fakta zkoumáním velkého množství biologického materiálu. Jednalo se zřejmě o hřbitov gladiátorů a toto místo bylo jedním z prvních, které bylo podrobeno důkladnému forenznímu výzkumu. Bylo zjištěno, že hrob obsahoval minimálně 68 jedinců. Z tohoto množství byla pouze jedna kostra patřící osobě ženského pohlaví, jinak se jednalo o kostry mužské, až na jednu výjimku (zde vědci odhadují věk 45-55 let) se jednalo o muže mezi 20-30 roky. Zkoumáním pozůstatků došli vědci k závěru, že průměrná výška zde pohřbených mužů byla 168 cm, což odpovídá průměrné výšce muže té doby. Jedenáct nalezených jedinců neslo znaky předsmrtných poranění. Tato zranění byla velmi dobře zahojena již za života gladiátora a nesou známky kvalitní a dlouhodobé léčby. Mnohá zranění způsobená tupými objekty pocházela zřejmě z tréninku s dřevěnými zbraněmi. Zranění hlavy se nacházela většinou na přední části lebky (cca 69 % z celkového počtu), zbytek se nacházel na stranách lebky. Na nalezených lebkách gladiátorů nebyla nalezena žádná zranění v týlní oblasti, z čehož vyplývá, že se gladiátor během boje neotočil k nepříteli zády.

Zkoumáním smrtelných zranění nalezených na lebkách, došli vědci k závěru, že některé rány byly uštědřeny buď dřevěnými tréninkovými zbraněmi, štítem, či kladivem (kladivem byli usmrcováni odsouzení zločinci). Avšak majorita zranění pocházela od ostrých objektů, které pronikly lebkou. Z povahy ran badatelé usuzují, že většina byla způsobena mečem, či dýkou, některé kopím, či oštěpem a jedno zranění vykazuje známky usmrcení trojzubcem.⁷³

⁷⁰ Juvenalis, Decimus Iunius. Satiry. Praha: Svoboda, 1972. s. 76.

⁷¹ WIEDEMANN 1995, s. 117.

⁷² WIEDEMANN 1995 s. 117.

⁷³ KANZ, Fabian a Karl GROSSCHMIDT. Head injuries of Roman gladiators. *Forensic Science International*. 2006(160), s. 207–216.

Důležitou složkou výcviku byla také kvalitní strava. Gladiátoři bývají v antických zdrojích označováni jako požírači ječmene (*hordearii*) a tak se dlouhou dobu předpokládalo, že hlavní složkou jejich stravy byla ječná kaše s fazolemi.⁷⁴ Avšak díky důkladnému prozkoumání pozůstatků z efezského pohřebiště moderními technologiemi vědci získali komplexnější představu o gladiátorské stravě. Ve srovnání s ostatními obyvateli antického Efezu obsahovala gladiátorská strava mnohem více rostlinných bílkovin a skoro žádné bílkoviny živočišné. Tato „vegetariánská“ dieta byla poplatná gladiátorskému řemeslu, neboť díky ní byli gladiátoři tlustí. Mít nadváhu bylo pro gladiátora otázkou života a smrti. Gladiátoři při soubojích potřebovali hodně podkožního tuku. Vrstva tuku je bránila proti vážným řezným ranám, neboť chránila žíly a tepny. A štíhlý gladiátor by také nebyl schopen tak zaujmout publikum, protože publikum milovalo pohled na gladiátora pokrytého ranami. A i když se nejednalo o hluboké rány, gladiátor bez tuku by nebyl schopen s tolika ranami bojovat. Profesor Grossschmidt, který vede vědecký tým v Efezu glosuje: „Pokud mě zraníte a zasáhnete při tom můj tukový polštář, můžu pokračovat v boji a navíc to moc nebolí a vypadá to úžasně pro diváky.“ Avšak pokud by se gladiátoři stravovali pouze zeleninou, mělo by jejich tělo vážný nedostatek vápníku. A z výsledků testů vyplývá pravý opak, gladiátoři měli oproti většinové populaci hladinu vápníku až nezdravě vysokou, z toho vědci usuzují, že stejně jako dnešní sportovci, užívali gladiátoři jistou formu vápníkových doplňků stravy.⁷⁵

Avšak i tato teorie má své nedostatky. Za prvé, relativně silná vrstva tělesného tuku sice mohla minimalizovat zranění menšími zbraněmi, jako byly např. dýky, avšak v žádném případě nemohla poskytovat gladiátorovi výhodu při boji s meči, či kopími. A za druhé, gladiátoři zobrazovaní na nalezených artefaktech působí spíše štíhlým a šlachovitým dojmem.

Složení gladiátorské stravy bylo tedy dle mého názoru utvářeno spíše s ohledem na cenu výsledného pokrmu, než s ohledem na formování postavy.

⁷⁴ MEIER 2006, s. 54.

⁷⁵ The Gladiator Diet. ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE OF AMERICA. www.archaeology.org [online]. 2008 [cit. 2011-12-15]. Dostupné z: <http://www.archaeology.org/0811/abstracts/gladiator.html>

4. Amfiteátry – vývoj arén až ke Koloseu

4.1. Původ amfiteátru

Spojením řeckých slov *amfi* – kolem a *theatron* – divadlo, můžeme dojít k etymologickému významu slova amfiteátr, v českém jazyce by se dalo použít spojení kruhové divadlo (i když ve skutečnosti jde o elipsu).

Ve svém díle *Historia Naturalis* se Plinius Starší zabývá také původem architektonických staveb, které byly a jsou označovány jako amfiteátry. Dle něj se dá počátek amfiteátru vysledovat během her pořádaných C. Scriboniem Curiem na počest jeho zesnulého otce. Pro tyto hry byla vystavěna technicky velice zajímavá konstrukce. Divák, který se účastnil těchto her, zpočátku viděl pouze dvě plnohodnotná dřevěná divadla, otočená k sobě zády, ve kterých se odehrávaly činnosti vhodné pro divadlo. Avšak další den her, poté co se diváci usadili na svá místa, byla divadla otočena orchestrami (kruh nebo půlkruh mezi hledištěm a skéné, centrální jevištní plocha) k sobě a utvořila tak amfiteátr. V této nově vzniklé stavbě se konaly gladiátorské zápasy a atletické soutěže. Mechanismus, který otáčel divadla k sobě a od sebe, byl v průběhu her použit několikrát, než došlo k opotřebení a konstrukce byla zřejmě ponechána v poloze amfiteátru.⁷⁶ Toto mohla být událost, která vedla k počátku používání slova amfiteátr pro stavby tohoto typu, avšak je zcela nemožné, aby tato stavba byla prvopočátkem amfiteátrů na Apeninském poloostrově, neboť v době Curiova amfiteátru již existovaly kamenné arény v Kampánii a to zřejmě již od konce druhého století př. n. l. a zcela jistě v letech 70-65 př. n. l., kdy byl postaven amfiteátr v Pompejích.⁷⁷

Stavba amfiteátrů se na Apeninský poloostrov dostala zřejmě z řeckého kulturního okruhu. Při vykopávkách v Korintu byla nalezena stavba, která svým charakteristickým tvarem a sedadly podél celého oválu připomíná římské amfiteátry a je vysoce pravděpodobné, že se s podobnými stavbami mohli obyvatelé Itálie potkávat v řeckých koloniích (*Magna Graecia*) na jihu poloostrova.

Jak divadla, tak amfiteátry byly zprvu dřevěné. První kamenné divadlo postavil v Římě Pompeius roku 55 př. n. l. a první kamenný amfiteátr se v Římě objevuje až roku 29 př. n. l. Do dnešního dne se na Apeninském poloostrově nezachovalo mnoho raných kamenných amfiteátrů a to hlavně z důvodu svého stáří a zchátralosti a také díky tomu, že dlouhou dobu byl zájem o jiné antické stavby a rané amfiteátry nebyly podrobeny odborným archeologickým zkoumáním. Nejzachovalejším amfiteátre m prvního století př. n. l. je amfiteátr v Pompejích. Díky výbuchu Vesuvu

⁷⁶ BOMGARDNER, David Lee. *The Story of roman amphitheatre*. New York : Routledge, 2000. The origins and early development of the amphitheatre, s. 36.

⁷⁷ NOSSOV 2009, s. 111.

zůstal pompejský amfiteátr ve stejném stavu jako v době této katastrofy (24. srpen 79).

Než byl v Pompejích amfiteátr postaven, odehrávaly se gladiátorské hry na městském fóru, ostatně, jak tvrdí Vitruvius, bylo toto obvyklým zvykem.⁷⁸

Proč tedy stavět tak jistě nákladnou stavbu, jakou kamenný amfiteátr dozajista byl? Prestiž byla určitě jedním z faktorů, kvůli kterému se tak stalo, obyvatelé Pompejí určitě nechtěli zůstat pozadu za dalšími důležitými městy Kampánie. Amfiteátr se měl stát místem, kde mohl být ukázán sociální status občana, ta nejlepší místa, co nejbližší k aréně byla dozajista rezervována pro nejdůležitější obyvatele.

V době římského císařství se dají rozlišit dva typy amfiteátrů. Jeden typ by se dal označit jako čistě funkcionalistický a nebyl zdoben žádnými architektonickými prvky, další se dají řadit mezi jedny z nejkrásnějších budov tohoto období vůbec. Můžeme tvrdit, že tyto amfiteátry byly ozdobou jednotlivých měst a sloužily jako ukázka bohatství města a jeho občanů. Jejich pompéznost je důsledkem soupeření jednotlivých měst o prestiž.

Amfiteátry tohoto období nás neudivují jen svou vpravdě gargantuovskou monumentálností, ale také svou diváckou kapacitou. Nebylo výjimkou, když mohl amfiteátr pojmut mezi 40-60 tisíce sedících diváků a prakticky stejné množství diváků stojících (předpokládá se, že stojících bylo o cca 10-20% více než sedících). Toto zjištění nás vede k tomu, že se dostáváme k úctyhodnému číslu 100 000 diváků pro největší amfiteátry. Stavby tohoto typu tak patřily mezi budovy, které byly spolu s některými hipodromy schopny pojmut největší množství lidí v dějinách Římské říše.

4.2. Materiály

Jedním z nejdražších ozdobných materiálů byl mramor, ale velmi byly ceněny i jiné materiály jako například žula či porfyr (vyvřelé červené horniny využívané pro dekorativní účely). Stavitelé tyto ozdobné materiály používali mnoha způsoby, jako příklad mohou sloužit sloupy, architrávy, pilastry a samozřejmě sochy v životní a nadživotní velikosti. Stavitelé, kteří byli daleko více omezeni finančními prostředky, přistupovali k práci s mramorem velice úsporně. Jednotlivé bloky rozřezali na desky, které však sloužily jako pouhé iluze, které měly vyvolat pocit impozantnějšího vzhledu. Další možností bylo vytvořit tenkou omítku z rozdrčeného mramoru, která na pohled opravdu silně imituje celo-mramorovou stavbu. Další možností bylo natření arény tak, aby připomínala stavbu z drahého materiálu, avšak toto se ukázalo jako slepá ulička, neboť takto upravené amfiteátry byly na první pohled rozeznatelné od pravých mramorových.

⁷⁸ BOMGARDNER 2000, s. 42.

4.3. Koloseum

Když se hovoří o amfiteátrech císařského období, nelze nezmínit stavbu, jež je opravdovým fenoménem. Koloseum (neboli Flaviovský amfiteátr) je tak význačná stavba, že je její jméno velmi často chybně používáno jako synonymum slova amfiteátr.

Koloseum své jméno získalo díky kolosální 35 m bronzové soše císaře Nerona (později socha boha Sola), v jehož blízkosti byla postavena a jejíž označení (Colossus) bylo po stržení sochy postupem času asociováno se samotnou stavbou,⁷⁹ neboť se jedná o největší amfiteátr Římské říše.

Koloseum se stalo klenotem Flaviovské dynastie a mělo v každém obyvateli a návštěvníku Říma evokovat její sílu. Tato demonstrace byla důležitá z mnoha důvodů. Flaviovská dynastie se k moci dostala po relativně krátké, avšak krvavé občanské válce a Vespasián, kterému se z těchto bojů podařilo vyjít vítězně, toužil po tom, aby jeho vláda a vláda jeho dědiců zapustila pevně kořeny v Římské říši a stavba amfiteátru se mu zdála jako vhodná metoda k dosažení tohoto cíle. Finanční prostředky k vybudování této reprezentační stavby získal při potlačení židovského povstání v Judei a důležitou volbou bylo již samotné umístění nového amfiteátru, byl vybudován v zahradě Neronova Zlatého domu (*Domus Aurea*) v samotném centru tehdejšího Říma. Jedním z důvodů, proč byla vybrána tato lokalita, bylo dozajista to, že se jednalo o velké gesto vůči římskému lidu. Tímto aktem se dřívější místo, kde se nacházel palácový komplex, stalo místem náležejícím lidu.

Dokončení stavby připadlo na Vespasiánova syna Tita, jenž po sérii katastrof (výbuch Vesuvu, požár v Římě), které lemovaly počátek jeho vlády, potřeboval výrazný politický úspěch.

Pro lepší orientaci diváků sloužily divákům římské číslice nad každým průchodem. Jen čtyři hlavní průchody nebyly očíslovány, nacházely se na dlouhých a krátkých osách amfiteátru, tyto vchody vedly buď přímo do arény, či do míst vyhrazených speciálním hostům. Na severní straně arény se nacházelo místo (tzv. *pulvinar*) pro císaře, mužské členy jeho rodiny a jeho hosty. Na protější straně arény bylo umístění pro císařovnu, Vestálky a magistráty. Tato dvě umístění se nacházely na krátké ose amfiteátru, neboť se jednalo o nejlepší místa v aréně. Naopak nejhorší pohled na předváděný program měli diváci nacházející se na horních sedadlech v místech dlouhé osy arény.

Mezi ne tak zjevné funkce tohoto monumentu patřila také funkce sociální, nebylo důležité jen shlédnout probíhající *spectacula*, ale také být viděn, dobrá místa

⁷⁹ NOSOV 2009, s. 113.

v hledišti byla snadným způsobem jak rozpoznat společenský status diváka. Popis této funkce amfiteátru můžeme nalézt např. u Ovidia.

Koloseum dozajista nebylo jen místem, kde se odehrávaly gladiátorské hry, mělo být připomínkou římské síly a *spectacula* odehrávající se uvnitř neměla být jen bezduchou krvavou lázní, ale měla také symbolizovat ctnosti válečníka.

Císař Titus oslavil otevření Kolosea v roce 80 stodenními hrami, trvajících od června do září. Bohužel o gladiátorských duelech v rámci těchto 100denních se nedochovalo nic určitého, neboť Titovi současníci byli daleko více unešeni boji se zvířaty a zpodobněními námořních bitev (*naumachie*).

5. Co předcházelo gladiátorskému klání

Bylo zvykem, že noc před tím, než měli stanout v aréně, byla pro gladiátory a bojovníky se zvířaty (*venatores*) uspořádána velkolepá hostina, tzv. *cena libera*. Konala se na veřejném prostranství, většinou na městském fóru.⁸⁰ Každý občan se mohl této hostiny zúčastnit a mohl se tak podívat na bojovníky, které bude moci spatřit druhý den v amfiteátru. Antické autory zaujalo, jak se jednotliví gladiátoři při této hostině chovají. Plútarchos je například toho názoru, že řeční gladiátoři nevěnovali všechnu svou energii bezuzdně jídlu a pití, ale že se snažili zajistit zaopatření svých žen, pro případ, kdyby se jim v aréně cokoliv stalo.⁸¹

Než vůbec gladiátorské hry započaly, bylo třeba o jejich konání informovat veřejnost. To se dělo formou programů, které byly napsány na zdech městských budov a také pomocí pouličně prodávaných pamfletů.⁸² Potencionální divák zde byl seznámen s důvodem konání her, se jménem organizátora a se jmény a úspěchy gladiátorů, kteří se mají her zúčastnit. Program také mohl obsahovat dodatečné informace např. o přítomnosti *velaria* (plátěná střecha chránící diváky před přímým slunečním svitem) v amfiteátru.

Jako vstupenky sloužily kousky kostí, dřeva, či olova. Na vstupence muselo být vyryto nejen číslo vstupu, ale také sektor a řada, kde sem měl divák usadit.⁸³ Jak probíhala distribuce těchto lístků, se bohužel nepodařilo do dnešních přesně zjistit. Ovšem já se domnívám, že zde významnou roli hrál klientský systém typický pro římskou společnost.

Gladiátorským kláním předcházela tzv. *pompa*. Jednalo se o oficiální průvod všech účastníků nadcházejících her, kteří byli pro tuto příležitost oblečeni do speciálních zdobných úborů.⁸⁴

Průvodu se účastnili také hudebníci, neboť hudba hrála během pompy důležitou roli. Obvyklými hudebními nástroji byla *tuba* (dechový nástroj používaný i římskou armádou), *lituus* (dechový nástroj, používaný římskou armádou jako signální roh, krátká zakřivená trubka), *cornu* (bronzový dechový nástroj, původně vyráběný s rohů zvířat), *tibia* (flétna vyráběná z několika stébel rákosu různých délek).

Hudba nedoprovázela jen pompu, ale byla také součástí denního programu v amfiteátru. Dokonce i gladiátorský boj byl doprovázen jednoduchou melodií. Hudebníci v aréně hráli zejména na několik druhů trumpet a rohů.⁸⁵ Začátek boje byl zřejmě signalizován šalmajem (*tibia impares*) – jednalo se dřevěný dechový

⁸⁰ DUNKLE 2011, s. 80.

⁸¹ Rabbi Simeon ben Lakish at the Gladiator's Banquet: Rabbinic Observations on the Roman Arena. *The Harvard Theological Review*. 1990, 83(1), 93-98. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1509934>

⁸² JACOBELLI, Luciana. *Gladiators at Pompeii*. Los Angeles: J. Paul Getty Museum, 2003, s. 22.

⁸³ DUNKLE 2011, s. 253.

⁸⁴ JACOBELLI 2003, s. 23.

⁸⁵ EWIGLEBEN 2000, s. 66.

nástroj, předchůdce dnešního hoboje.⁸⁶ V prvním století n. l. se během soubojů začíná v amfiteátrech hrát na vodní varhany, které jsou od té doby běžným nástrojem během her, který doplňoval dechové nástroje.⁸⁷

Samotný průvod vedli dva liktoři (úředníci pořadatele her), kteří byli oblečeni v tóze, ve své levé ruce drželi *fasces* (svazek prutů svázaný červenými řemínky se sekerou vetknutou uprostřed; atribut spravedlnosti a svornosti), v pravé třímali hole.⁸⁸ Po nich kráčeli tři trubači následovaní dvěma zbrojíři, kteří před zápasem kontrolovali především zbraně gladiátorů.⁸⁹ Často byli součástí průvodu čtyři muži nesoucí sochy božstev spojenými s hrami (nejčastěji se jednalo o Marta, Nemesis, Herkula, či Nike).⁹⁰ V průvodu bylo také několik nosičů (*ministri*) s deskami, pomocí nichž byli diváci informováni o tom, jaké páry gladiátorů se spolu utkají, případně k jakým trestům v amfiteátru byli odsouzeni zločinci, tito pomocníci také nesli palmovou ratolest, což byla symbolická odměna pro vítězné gladiátory. Průvodu se účastnil také editor (organizátor her), kterému při té příležitosti mohl dav provolat slávu. Poté již do arény vstupovali gladiátoři, bojovníci se zvířaty (*venatores*) a odsouzení zločinci.⁹¹ Helmy a štíty bojovníků byly nesený pomocníky až za gladiátory a to z toho důvodu, aby diváci měli šanci spatřit odhalená těla a tváře bojovníků. Průvod uzavírali pomocníci vedoucí koně gladiátorů, kteří byli zvaní jezdci (*equites*), kteří *munus* tradičně zahajovali.

⁸⁶ NOSOV 2009, s. 167.

⁸⁷ EWIGLEBEN 2000, s. 66.

⁸⁸ EWIGLEBEN 2000, s. 65.

⁸⁹ DUNKLE 2011, s. 82.

⁹⁰ EWIGLEBEN 2000, s. 65.

⁹¹ NOSOV 2009, s. 156.

6. Boj muže proti muži – typy gladiátorů a jejich výzbroj a výstroj, typické dvojice, pravidla boje, jak souboj probíhal, smrt v aréně

Gladiátoři nebyli jednoduše masa bojovníků s mečem. Dělili se do kategorií podle jednotlivých typů brnění, zbraní a způsobu boje. Avšak přesná klasifikace gladiátorů a jejich vybavení z doby rané republiky je velmi obtížná z důvodu nedostatku jak psaných, archeologických, tak ikonografických zdrojů. Pouze o období konce republiky nám zdroje přinášejí více informací o gladiátorech. Podařilo se nalézt mnoho náhrobních reliéfů, které můžeme datovat do prvního století před naším letopočtem, na kterých je vyobrazen gladiátorský souboj. Většina gladiátorů je zde zpodobněna pouze v bederní roušce (*subligaculum*) a s opaskem na meč. Někteří na sobě mají také chrániče holení (*ocreae*).⁹²

Nejvíce znalostí o typech gladiátorů a jejich výbavě máme z 1. – 3. století po Kristu. Avšak již za Augustovy vlády (27 př. n. l. – 14 n. l.) byl dán gladiátorským soubojům přesný řád.

Proto zde popsané typy gladiátorů a jejich výbava, kterým se v této kapitole budeme věnovat, převážně odrážejí stav v době římského císařství, které nám poskytuje velké množství zdrojů informací. Navíc podoba tradičních typů gladiátorů a jejich vybavení se ustálily, minimálně v západní části říše, koncem 1. století a zůstaly nezměněné až do zákazu gladiátorských soubojů.⁹³ Naopak ve východní části říše se objevovaly nové druhy gladiátorské výzbroje a výstroje.

Z dochovaných vyobrazení je někdy velmi obtížné s jistotou určit o jaký typ gladiátora se jedná. Výstroj a výzbroj bojovníků velmi často překračovala rámec jednoho gladiátorského typu. V období republiky existovalo pět tradičních gladiátorských typů. Byly to samnita (*samnis*), gal (*gallus*), thrák (*thraex*), vyzyvatel (*provocator*) a jezdec (*eques*).⁹⁴

6.1. Samnita

Samnita byl v této době zřejmě nejoblíbenějším typem gladiátora. Název tohoto typu gladiátorů byl dle Livia⁹⁵ odvozen od kmene Samnitů, kteří byli Římány poraženi ve 3. století př. n. l. Z jejich dochovaných zobrazení vyplývá, že se samnitova výstroj skládala z helmy, z velkého oválného nebo obdélníkového štítu a chrániče levé nohy.⁹⁶ Je velmi pravděpodobné, že nosili brnění, jež se skládalo z tří kovových disků. Jeho zbraněmi bylo kopí a meč. Gladiátor samnita vymizel za

⁹² NOSSOV 2009, s. 44.

⁹³ NOSSOV 2009, s. 45.

⁹⁴ DUNKLE 2011, s. 101.

⁹⁵ LIVIUS 9.40.

⁹⁶ JACOBELLI 2003, s. 7.

vlády císaře Augusta zřejmě proto, že se Římané nechtěli dopouštět urážky svého tehdejšího spojence.⁹⁷ Básník Horatius ve svém díle⁹⁸ předpokládá, že samnita mohl bojovat pouze s jiným samnitou.

6.2. Gal

Gladiátoři typu gal se objevili v období rané republiky a zmínky o nich utichají okolo prvního století n. l.⁹⁹ Jak tento typ gladiátora přesně vypadal, není možné zodpovědět se stoprocentní jistotou, avšak dá se předpokládat, že svým vzezřením měli připomínat Galy, podle kterých získali své pojmenování. Měli tedy pravděpodobně velký štít, meč a zřejmě také helmu a holenní chrániče. Svým vybavením připomínali pozdější murmillony, kteří se objevují v době, kdy gladiátoři pojmenovaní gal mizí. Je tudíž možné, že gladiátorský typ murmillo vznikl pouhým přejmenováním typu gal.¹⁰⁰ Toto přejmenování mohlo být způsobeno galským spojenectvím s Římem. Galské osady byly již v raném císařství také pod silným římským kulturním vlivem.

6.3. Thrák

Thrák jako gladiátorský typ mohl být v amfiteátru poprvé spatřen v prvním století př. n. l., kdy bylo mnoho Thráků zajato během válek s Mithridatem. Avšak vybavení Thráka-gladiátora mělo jen málo společného s vybavením thráckých válečníků.¹⁰¹

Thrákova výstroj sestávala z chrániče paží (*manica*) na jeho pravém rameni, chráničů nohou, helmy a malého obdélníkového štítu (tzv. *parmula*), dá se předpokládat, že kvůli tomuto malému štítu nosili tito gladiátoři pod chráničemi nohou ještě výztuhu, aby lépe chránil své nohy.¹⁰² Jeho zbraní byla krátká zahnutá dýka zvaná *sica*, která thrákovi dovoľovala útočit zcela jiným stylem, než kterým bojovali gladiátoři s mečem. Thrákova helma měla zvláštní hřeben ve tvaru hlavy gryfa,¹⁰³ což bylo mýtické zvíře, které bylo považované za vtělení bohyně Nemesis. Místa zasvěcená této bohyni byla nalezena v mnoha amfiteátrech. Celkově vážila thrákova výstroj mezi 17 – 18 kilogramy. Na rozdíl od samnity, či gala, kteří republiku dlouho nepřezili, přetrval thrák až do pozdního starověku.

6.4. Vyzyvatel

Vyzyvatel (*provocator*) se stejně jako předešlé typy objevuje v období pozdní republiky, avšak tento typ zůstal součástí gladiátorských představení i v období císařství. Když se zaměříme na vyzyvatelovu výstroj, zjistíme, že se skládala z charakteristického pancíře chránícího hrud' (*cardiophylax*), jenž se připevňoval

⁹⁷ WIEDEMANN 1995, s. 41.

⁹⁸ HORATIUS, Epistulae 2.98.

⁹⁹ DUNKLE 2011, s. 102.

¹⁰⁰ NOSSOV 2009, s. 58.

¹⁰¹ NOSSOV 2009, s. 68.

¹⁰² FUTRELL, Alison. *The Roman games: a sourcebook*. Oxford: Blackwell Pub., 2006, s. 96.

¹⁰³ NOSSOV 2009, s. 68.

k tělu řemínky svázanými na zádech (žádný jiný typ gladiátora tento typ pancíře nenosil), bederní roušky, chrániče pravé ruky a levé nohy a helmy, která byla vzadu opatřena chráničem krku.¹⁰⁴ Jeho štít měl tvar vydutého obdélníku.¹⁰⁵ Jeho zbraní byl meč. Pro jeho způsob boje byly typické předstírané ústupy, následované protiútoky. Celková váha, kterou musel *provocator* během boje nést se pohybovala mezi 14-15 kg. *Provocator* také mohl zápasit pouze s jiným vyzyvatelem.

6.5. Jezdec

Jezdec (*eques*) jak již z jeho názvu vyplývá, byl gladiátor, který bojoval na koni. Záznam o tomto typu gladiátorů nám zanechal např. Cicero.¹⁰⁶ Jezdci se mohli v rámci souboje utkat pouze s jiným jezdcem. Avšak je zajímavé, že jsou poměrně často zobrazováni, jak bojují na zemi.¹⁰⁷ Jezdci zřejmě započali svůj boj na koních, kdy spolu bojovali pomocí kopí, ale je pravděpodobné, že poté co byl jeden z nich shozen ze svého oře, musel jeho protivník ze svého sesednout, neboť v opačném případě by shozený měl pouze malou šanci zvítězit, což by se přičilo pojetí fair-play gladiátorského boje. Poté, co jezdci sesedli ze svých koní, bojovali pomocí mečů.

6.6. Hoplomachus

Hoplomachus, jak již jeho název napovídá, byl gladiátorský typ, který byl odvozen od řeckého hoplity.¹⁰⁸ Součástí jeho výbavy byla helma, malý kulatý štít, chránič pravé paže. Kvůli velikosti štítu, který poskytoval velmi malou ochranu jeho dolním končetinám, nosil *hoplomachus* speciální chrániče nohou, které byly sice velice těžké a nepohodlné, avšak velmi minimalizovaly zranění oblastí, které měly chránit.¹⁰⁹ Jinak bojoval zcela bez brnění, bojoval pouze s tradiční bederní rouškou. Jeho bronzový štít (*parmula*) vypadal jako menší kopie štítu řeckého hoplity. Také hoplomachovy zbraně – kopí a dýka (či krátký meč) byly velmi podobné těm hoplitovým. Hoplomachus tak v aréně reprezentoval představu klasického řeckého válečníka. Hoplomachus byl svým vzhledem velice podobný typu thrák. Na první pohled viditelný rozdíl byla hoplomachova zbraň a také tvar štítu. Jeho tradičními protivníkem byl murmillo, či thrák.

6.7. Murmillo

Murmillo (*myrmillo*, *mirmillo*, či *mormillo*) patřil ke gladiátorům s nejtěžší výzbrojí. V aréně se objevuje v polovině prvního století př. n. l. *Murmillo* byl chráněn helmou, chráničem pravé paže a malým holení chráničem na své levé noze.¹¹⁰ Pro jeho prilbu byl typický nápadný hranatý hřeben. S pomocí svého štítu obdélníkového (až od poloviny 1. st. n. l.)¹¹¹ tvaru (*scutum*) byl schopen krýt celé

¹⁰⁴ WISDOM 2001, s. 42.

¹⁰⁵ DUNKLE 2011, s. 104.

¹⁰⁶ CICERO, Pro Sestio 126.

¹⁰⁷ JACOBELLI 2003, s. 17.

¹⁰⁸ DUNKLE 2011, s. 106.

¹⁰⁹ NOSSOV 2009, s. 56.

¹¹⁰ NOSSOV 2009, s. 59.

¹¹¹ NOSSOV 2009, s. 59.

své tělo. O původu pojmenování *murmilllo* se stále vedou diskuse. *Murmilllo* může pocházet z názvu mořské ryby *mormulos* (*mormylos*),¹¹² či ze slova *murex* (trn, bodlina), za což mohl zřejmě vděčit tvaru své helmy.¹¹³ Bojoval s klasickým mečem (*gladius*). Protože to byla jeho jediná zbraň, měl ji připevněnou ke své ruce, aby o ni v průběhu boje nepřišel. Hlavně díky těžkému štítu dosahovala celková murmillonova zátěž maximální hodnoty 18 kg. Murmilloni byli tradičně párováni s gladiátory, kteří používali malé štíty – tzn. s thrákem, či hoplomachem. Thrákův štít byl poloviční oproti štítu murmilonově a byl tak z obranného hlediska ve velké nevýhodě.

6.8. *Secutor*

Secutor, který byl znám také jako *contraretiarius*,¹¹⁴ je typ, který byl vytvořen, jak již jeho název napovídá, k tomu aby bojoval s retiariem. Vzhledem i výzbrojí připomínal murmilla, lišil se od něj fakticky jen tvarem helmy. Jeho helma zakrývala celý obličej, jediné otvory byly dva malé průzory pro oči, velikost těchto otvorů byla přizpůsobena velikosti hrotů retiariova trojzubce, tak aby znesnadnily zranění očí. Pojetí secutorovy přilby velmi minimalizovalo účinek retiariových útoků trojzubcem do oblasti hlavy. V boji byl *secutor* tím gladiátorem, který se snažil udržet blízký kontakt se svým protivníkem – retiariem, který se naopak snažil udržovat větší vzdálenost.¹¹⁵ Pokoušel se na secutora vrhat svou síť, případně si vynucoval větší vzdálenost za pomoci svého trojzubce. *Secutor* na rozdíl od retiaria nebyl díky své těžké zbroji velmi mobilní. Boj mu navíc také znesnadňovala jeho helma, která mu velmi omezovala výhled a zřejmě také velmi omezovala přísun čerstvého vzduchu, což urychlovalo únavu organismu.¹¹⁶ O secutorovi jako gladiátorském typu se zřejmě poprvé zmiňuje Suetonius ve svém díle.¹¹⁷

6.9. *Retiarius*

Retiarius je jedním z nejznámějších gladiátorských typů a je také velice snadno rozpoznatelný. Na rozdíl od ostatních gladiátorů nenosil přilbu a jako zbraně mu byly určeny trojzubec (*fuscina*), dýka a síť (*rete*). Protože nepoužíval štít, kryl jeho levé rameno kovový pancíř (*galerus*), který měl takřka čtvercový tvar (jedna strana měřila cca 30 cm) a vážil kolem jednoho kilogramu.¹¹⁸ Tento pancíř byl nutný z toho důvodu, že *retiarius* bez štítu a helmy měl při boji nebráněné levé rameno, hlavu a krk.¹¹⁹ Z tohoto důvodu nosil na levé ruce i chránič paží.¹²⁰ *Retiarius* byl

¹¹² DUNKLE 2011, s. 106.

¹¹³ NOSSOV 2009, s. 59.

¹¹⁴ NOSSOV 2009, s. 67.

¹¹⁵ EWIGLEBEN 2000, s. 61.

¹¹⁶ EWIGLEBEN 2000, s. 63.

¹¹⁷ SUETONIUS TRANQUILLUS, Gaius. *Životopisy dvanácti císařů: spolu se zlomky jeho spisu O významných literátech*. Praha: Svoboda, 1998.

¹¹⁸ NOSSOV 2009, s. 63.

¹¹⁹ DUNKLE 2011, s. 110.

¹²⁰ EWIGLEBEN 2000, s. 59.

v boji párován se secutorem, případně s murmillonem. V boji vrhal *retiarius* pravou rukou svou síť, do které byly vpleteny závaží (většinou olovněná), pokud nebyl jeho hod úspěšný, bojoval se svým trojzubcem a pokoušel se opět zmocnit své sítě. Pokud v rámci boje přišel i o svůj trojzubec, nezbylo mu než se uchýlit k boji zblízka s dýkou. V souboji se svými těžce obrněnými protivníky využíval *retiarius* nejen svou výzbroj, ale i svou pohyblivost. Jeho primární strategií bylo využít své rychlosti a unavit svého soupeře. Retiariův trojzubec byl obouruční zbraň, avšak za cenu nižší manévrovatelnosti se mohl uchýlit i k držení trojzubce v jedné ruce, přičemž mohl v druhé třít svou dýku. *Retiarius* velmi často útočil na protivníkovy nohy,¹²¹ nejen aby ho zranil, ale aby ho ještě více immobilizoval. Retiariova výzbroj vážila 7-8 kg, což ho činilo nejméně obrněným gladiátorem v amfiteátru.¹²² *Retiarius* se mohl, pokud byl zkušeným bojovníkem, utkat s dvěma secutory najednou. Aby byl souboj spravedlivý, nacházel se na počátku boje *retiarius* na speciálním vyvýšeném dřevěném mostě se dvěma rampami na koncích. *Retiarius* stál na mostě a protivníci na něj simultánně útočili z ramp. Tato plošina byla přibližně ve výšce hlavy útočících secutorů.¹²³ *Retiarius* měl také k dispozici několik kamenných koulí, kterými mohl své protivníky bombardovat. Tento způsob boje byl však velmi výjimečný. *Retiarius* byl považován za nejméně prestižní typ gladiátora, zřejmě kvůli stylu svého boje, který mohl být považován za změkčilý.¹²⁴

6.10. Méně známé typy gladiátorů

6.10.1. Andabata

O výstroji tohoto gladiátora není mnoho informací, avšak je známo, že tento gladiátor bojoval oslepen. Je zřejmě, že v zájmu zachování vyrovnanosti souboje mohl bojovat jen s jiným andabatou. Je také možné, že *andabata* jako gladiátorský typ vůbec neexistoval, a že se jednalo pouze o označení bojovníka, který vstupoval do arény se zakrytými očima, avšak mohl patřit k jakémukoliv gladiátorskému typu.

6.10.2. Crupellarius

Dle Tacita¹²⁵ se jednalo o typ, který byl od hlavy až k patě chráněn brněním. Ovšem nevzbuzovali zřejmě v divácích kýžené emoce a tak nebyli příliš populární.

6.10.3. Dimachearus

Gladiátor bojující se dvěma meči či dýkami se nazýval *dimachearus* a není o něm známo mnoho podrobností. Neboť tento typ nemohl používat štít, je pochopitelné, že byl tento gladiátor jeden z nejvíce obrněných. Je vysoce pravděpodobné, že jeho

¹²¹ NOSSOV 2009, s. 64.

¹²² NOSSOV 2009, s. 64.

¹²³ NOSSOV 2009, s. 66.

¹²⁴ Retiarius. *Encyclopaedia romana* [online]. 2011 [cit. 2012-03-03]. Dostupné z:

http://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/gladiators/retiarius.html

¹²⁵ TACITUS, *Annales* III.43.

zbroj se skládala z uzavřené přilby, nosil chrániče holení a zřejmě i kroužkové brnění. Protože bylo vhodné, aby probíhal v aréně rovný souboj, je nepravděpodobné, že *dimachearus* bojoval s nějakým jiným gladiátorským typem.

6.10.4. *Laquerarius*

Název tohoto gladiátorského typu by v češtině zněl muž s lasem.¹²⁶ Bojovali zřejmě jen mezi sebou a jednalo se zřejmě o jistou variaci na *retiaria*, který však místo sítě používal laso.¹²⁷

6.10.5. *Paegniarius*

Gladiátoři tohoto typu nebyli určeni k vážnému boji, ale k tomu, aby pobavili obecenstvo, proto nepoužívali zbraně, jež by mohly způsobit vážné zranění. Účinkovali buď mezi jednotlivými gladiátorskými souboji, či o polední přestávce.¹²⁸

6.10.6. *Sagittarius*

Jednalo se o gladiátora-lučíšníka, který zřejmě střílel z kompozitního luku,¹²⁹ není známo, jaké prvky v aréně zajišťovaly bezpečí diváků před špatně vystřeleným šípem, který mohl mít dolet až 200 m.¹³⁰

6.10.7. *Essedarius*

Název tohoto typu gladiátora je odvozen z galského výrazu *essedum* znamenající válečný dvoukolový vůz.¹³¹ *Essedarius* bojoval pouze s jiným *essedariem* podobným stylem jako *equites*, kteří také začínali souboj na koních.

6.10.8. *Veles*

Veles byl gladiátor s lehkou zbrojí, který bojoval oštěpem na dálku i na blízko, který měl protějšek stejného jména v armádě.¹³²

Jak vyplývá z výčtu a popisu jednotlivých typů gladiátorů, lišily se jednotlivé typy velmi svou výbavou a vyzbrojením. Bylo proto velmi důležité správně zvolit jednotlivé dvojice, které proti sobě bojovaly, aby nedocházelo k situaci, že by jeden typ výrazně dominoval nad jiným.

Gladiátoři, stejně jako například vozatajové závodící v cirku, měli své fanoušky a obdivovatele. Fanoušci *murmilonů* byli nazýváni *scutuarii* (podle štítu, který *murmilo* používal) a ti, kteří podporovali gladiátora typu thrák, byli nazýváni *parmularii* (také podle používaného štítu). Fanoušci gladiátorů byli v amfiteátru zřejmě o dost klidnější než fanoušci vozatajů v cirku, i když se dochovaly záznamy

¹²⁶ DUNKLE 2011, s. 116.

¹²⁷ EWIGLEBEN 2000, s. 63.

¹²⁸ EWIGLEBEN 2000, s. 63.

¹²⁹ NOSSOV 2009, s. 74.

¹³⁰ EWIGLEBEN 2000, s. 64.

¹³¹ EWIGLEBEN 2000, s. 63.

¹³² DUNKLE 2011, s. 115.

o divokých hádkách jednotlivých skupin v 1. a 2. století našeho letopočtu.¹³³ Asi nejznámější bitka se odehrála v Pompejích r. 59 n. l., tato potyčka dokonce musela být rozsouzena až v Římě.¹³⁴ Mnoho císařů mělo také oblíbené gladiátory určitého typu. Caligula obdivoval thráky, Commodus sekutory a např. Domitianus preferoval murmillony.

6.11. Rozhodčí

Gladiátorské zápasy se řídily pevně určenými pravidly (*leges pugnandi*), mnoho z nich se však nezachovalo do současnosti. Zápasům přihlížel hlavní rozhodčí (*summa rudis*) se svým pobočníkem (*secunda rudis*), kteří byli oblečeni do speciální objemné tuniky, aby byli snadno rozlišitelní od právě bojujících gladiátorů.¹³⁵ Dalším rozlišovacím znakem byla jejich dlouhá hůl (*rudis*). Mohli souboj přerušit, pokud zjistili, že jeden z bojovníků měl nevyhovující zbraň (většinou se jednalo o zbraň poškozenou, která by snižovala šanci gladiátora na výhru).¹³⁶ Trval-li souboj příliš dlouho, mohli rozhodčí na krátký okamžik přerušit boj a nechat gladiátory si odpočinout. Rozhodčí také zasáhl, žádal-li poražený gladiátor o milost (*missio*). Pokud však nastala situace, že gladiátoři nebojovali tak jak od nich bylo očekáváno, mohl rozhodčí využít své hole k tomu, aby je na tuto skutečnost upozornil.

Dobře trénovaní bojovníci byli dobře vycvičení v umění boje a ovládali mnoho různorodých útočných i obranných technik, jejichž bezchybné provedení bylo diváky velmi oceňováno.¹³⁷

Souboj neměl žádný časový limit, bojovalo se do té doby, než bylo rozhodnuto o vítězi. Dá se předpokládat, že průměrný duel trval deset až patnáct minut.¹³⁸ Delší, vyrovnané souboje byly velmi vzácné, avšak pokud oba bojovníci požádali o milost a pokud bylo uznáno, že bojové schopnosti soupeřů jsou si rovny, opustili oba gladiátoři arénu neporaženi (tzv. *stantes missi*).

Občas se stalo, že gladiátor byl v boji zabit, či obdržel smrtelnou ránu, avšak bylo upřednostňováno, aby souboj probíhal do odzbrojení, či znehybnění nepřítele, který se musel podvolit a uznat porážku. Poražený to učinil tím způsobem, že odhodil zbraně, které měl eventuálně stále u sebe a zvedl jeden prst (většinou ukazovák) na znamení, že uznává svou prohru. V tomto případě rozhodčí vstoupil mezi soupeřící gladiátory a zabránil vítězi v dalším boji. Avšak rozhodnutí, zda bude gladiátor zabit, či ne, bylo zcela na organizátorovi her. Na jeho rozhodování mělo velký vliv přihlížející obecnstvo, které pokřiky vyjadřovalo svůj názor na osud poraženého.

¹³³ NOSSOV 2009, s. 154.

¹³⁴ TACITUS, PUBLIUS CORNELIUS. *Annales*, Liber XIV, 17 [online]. 2008 [cit. 2012-02-16].

Dostupné z: <http://www.thelatinlibrary.com/tacitus/tac.ann14.shtml#17>

¹³⁵ EWIGLEBEN 2000, s. 67.

¹³⁶ FUTRELL 2006, s. 101.

¹³⁷ EWIGLEBEN 2000, s. 67.

¹³⁸ DUNKLE 2011, s. 130.

Volání slov *missio*, nebo *mitte*, či mávání kapesníkem (nebo kusem látky) znamenalo, že si obecenstvo přálo, aby byla gladiátorovi udělena milost. Naproti tomu pokřik *iugula*, či palec zdvižený vzhůru¹³⁹ (toto téma je stálým předmětem sporů, dnes se vědecká obec nejvíce přiklání k tomuto názoru) znamenal, že si diváci přejí smrt poraženého.¹⁴⁰ Organizátor se většinou řídil názorem diváků, ovšem bylo zcela na něm, bude-li jejich názoru naslouchat, či nikoliv. V případě odsouzení poraženého gladiátora k smrti, bylo předpokládáno, že tento gladiátor se bude držet ctností dobrého válečníka (především odvaha a statečnost), poklekne před svým protivníkem a zaujme pozici, aby mohl obdržet smrtící ránu. Odvahu gladiátorů tváří v tvář smrti oceňoval ve svém díle např. Cicero.¹⁴¹ Gladiátoři, kteří měli helmu, si ji v případě prohry nesundávali, zřejmě i proto, že to bylo i pro vítěze, který měl smrtící úder zasadit jednodušší, neviděl-li protivníkovu tvář. Skutečnost však této situaci zřejmě vždy neodpovídala a nechoval-li se gladiátor podle přání diváků, mohl očekávat jejich velkou nevoli.¹⁴²

Existoval ještě jeden možný výsledek gladiátorského klání. Tím bylo, že se oba bojovníci zabili navzájem, ale tato skutečnost nastala pravděpodobně ještě méně často než „remíza“.¹⁴³ Pokud byl gladiátor v souboji zabit, byl odnesen na nosítkách do márnice (*spoliarium*). Zde byl vysvěcen z brnění a připraven pro pohřeb.¹⁴⁴ Mnoho slavných gladiátorů bylo pohřbeno v souladu s římskými zvyky, což dosvědčuje i mnoho dochovaných náhrobních kamenů.¹⁴⁵ To však platilo pouze v případě, když se gladiátor nebránil smrtící ráně, či neprosil o milost. V tom případě proti sobě velmi popudil diváky, kteří vyžadovali nejen jeho smrt, ale také jeho zmrzačení. Takovýto gladiátor ztrácel všechna privilegia, která mu ještě zbyla a stanul na stejné úrovni jako odsouzení zločinci, což vedlo například k tomu, že mu po smrti nemohl být vystrojen pohřeb.¹⁴⁶ Personál márnice, stejně tak jako ti, kteří je odváželi z arény, nosili kostýmy Chárona (převozník mrtvých v řecké mytologii), či kostýmy Merkura (ten měl doprovázet mrtvé do Podsvětí). Tito lidé také zřejmě testovali, zda je padlý bojovník skutečně mrtvý, avšak je pravděpodobné, že toto bylo uplatňováno pouze v případě odsouzených zločinců a ne profesionálních gladiátorů.¹⁴⁷

6.12. Odměna gladiátorům

Po vítězném souboji byly gladiátorovi organizátorem her předány ceny, obdržel palmovou ratolest (symbol vítězství) a pokud dosáhl vítězství po velmi zajímavém

¹³⁹ EWIGLEBEN 2000, s. 68.

¹⁴⁰ FUTRELL 2006, s. 101.

¹⁴¹ CICERO, *Tusculanae Disputationes* II.17 (dostupné na <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/tusc.shtml>, 13.3.2012).

¹⁴² DUNKLE 2011, s. 138.

¹⁴³ DUNKLE 2011, s. 139.

¹⁴⁴ EWIGLEBEN 2000, s. 68.

¹⁴⁵ NOSSOV 2009, s. 164.

¹⁴⁶ KYLE 2001, s. 162.

¹⁴⁷ NOSSOV 2009, s. 164.

souboji, obdržel také vavřínový věnec.¹⁴⁸ Později byl věnec udělován velmi často, což vedlo k devalvaci jeho hodnoty. Gladiátor nezískal jen tyto symbolické ceny, ale i peněžní odměnu (*praemium*), o kterou se však musel dělit se svým lanistou. Marcus Aurelius určil, že peníze se musí rozdělovat v poměru 3:1 ve prospěch lanisty v případě svobodného gladiátora a 4:1 v případě gladiátora-otroka. Pro gladiátory byly však mnohem cennější a prestižnější ony symbolické odměny, neboť ve výčtech úspěchů jednotlivých gladiátorů, které můžeme nalézt na epitafech, jsou většinou uváděny jen počty získaných ratolestí a věnců.¹⁴⁹ Občas gladiátoři získali i jiné ocenění svého bojového umění. Mohl získat např. náhrdelníky nebo čestné kopí. Dřevěný meč (*rudis*) byl oceněním, které bylo udělováno velmi zřídka. Pro gladiátora to znamenalo, že již nebyl povinen bojovat v aréně. Pro organizátora her to byl jeden z nejdražších darů, kterým mohl gladiátora ocenit, neboť musel lanistovi vyplatit cenu gladiátora, či mu musel obstarat gladiátora podobných kvalit.

6.13. Šance na přežití

Jaká byla pravděpodobnost, že gladiátor vyvázne ze souboje živý? Jakého věku se průměrný gladiátor dožíval? Jak často mohl poražený gladiátor počítat s milostí? Je zřejmé, že všechny tyto otázky měly v každém období jinou odpověď, ovšem protože neexistují žádné dochované statistiky, zřejmě nikdy nebudeme mít přesnou odpověď ani na jednu z těchto otázek.¹⁵⁰ Z období republiky se nám mnoho informací nedochovalo, ovšem můžeme předpokládat, že v této době byly souboje daleko nebezpečnější a gladiátorům v případě prohry skutečně s velkou pravděpodobností hrozila smrt, neboť hry byly organizované kvůli získání společenských sympatií v rámci boje o moc.¹⁵¹ V době císařské se role her změnila, neboť již nesloužila jako nástroj boje o politickou moc a také se začínají objevovat první humánní tendence. Augustus vydal zákony omezující *munera* a zakázal souboje *sine missione* (souboje v kterých musel poražený vždy zemřít).¹⁵² Předpokládá se, že v této době byla šance poraženého gladiátora na přežití 4:1.¹⁵³ Ve 2. a 3. století opět šance na přežití klesly a poražený měl cca 50 % šanci, že v případě prohry zemře.¹⁵⁴ Proč šance na přežití tak rapidně klesla, není dodnes přesně vysvětleno, ale dá se předpokládat, že jedním z faktorů ovlivňujících úmrtnost v aréně byl návrat soubojů *sine missione* a jejich rostoucí obliba.¹⁵⁵ Jaká tedy byla pravděpodobná délka života gladiátora? Pokud budeme vycházet z faktu, že trénovaný gladiátor bojoval v aréně průměrně třikrát do roka, tak v době císaře Augusta by, pokud bychom na tuto problematiku hleděli pouze ze statistického úhlu pohledu, mohl bojovat průměrně 4 roky, než by našel v aréně smrt. Ovšem je

¹⁴⁸ DUNKLE 2011, s. 142.

¹⁴⁹ DUNKLE 2011, s. 143.

¹⁵⁰ EWIGLEBEN 2000, s. 69.

¹⁵¹ EWIGLEBEN 2000, s. 69.

¹⁵² KYLE 2001, s. 85.

¹⁵³ NOSSOV 2009, s. 150.

¹⁵⁴ KYLE 2001, s. 86.

¹⁵⁵ KYLE 2001, s. 86.

pravděpodobné, že nováčci měli daleko vyšší úmrtnost než veteráni, kteří přežili mnoho soubojů. Toto bylo ovlivněno mnoha faktory. Z nejzřejmějších jmenujme fakt, že nezkušení nováčci sice prošli tréninkem ve škole, avšak chyběly jim praktické zkušenosti ze soubojů v aréně a veteráni, kteří své umění již prokázali v mnoha napínavých soubojích, mohli mít velkou základnu fanoušků, kteří nedovolili, aby byl gladiátor zabit i přes svou prohru.¹⁵⁶ Předpokládá se, že gladiátoři se průměrně dožívali 18-25 let,¹⁵⁷ ovšem je samozřejmé, že existovaly výjimky.

¹⁵⁶ NOSSOV 2009, s. 151.

¹⁵⁷ NOSSOV 2009, s. 151.

7. Venationes

Názvem *venationes* (lov) byly zprvu označovány běžné lovy v divočině, ale později byl tento termín převzat a začal být používán jako pojmenování podívaných využívající zvířata, nejprve během svátků a později v aréně či cirku.

Pod tímto pojmem se skrývalo mnoho různorodých představení, jejichž jediným společným prvkem bylo často pouze účinkování zvěře (*bestiae*).¹⁵⁸ Patřilo sem jak pouhé představení cizokrajných exotických zvířat, či předvádění nacvičených kousků obyvatelům Říma, tak i souboje zvířat mezi sebou případně proti cvičeným venatorům (bojovníku se zvěří), ale i popravy odsouzenců, kteří byli odsouzeni k zabití zvířaty (*damnatio ad bestias*).

Původ štvanic v aréně můžeme vysledovat v období punských válek, během kterých měli Římané první větší možnost spatřit pro ně exotická zvířata a použít je během svých triumfů.¹⁵⁹ V republikánské době byly součástí *ludi* a probíhaly ve Velkém cirku (*Circus maximus*), avšak v době císařské dochází k velkému propojení *venationes* s gladiátorskými zápasy, a tak se začínají konat v amfiteátrech, v kterých byly součástí ranního programu.¹⁶⁰ O těchto štvanicích se nám dochovalo mnohem méně informací než o gladiátorských zápasech. Lovci mohli bojovat proti relativně neškodným zvířatům, jako byly různé druhy vysoké zvěře. Tento druh boje měl sloužit jen k předvedení lovcova umění boje. Mnohem nebezpečnější byly tzv. *taurocentae*, což byla obdoba dnešního rodea.¹⁶¹ V boji zvířete proti zvířeti preferovali Římané zvěř velkou a nebezpečnou – medvědy, býky, lvy, atd. Stejně jako při gladiátorských zápasech i při těchto soubojích existovaly typické páry soupeřů. Časté bylo párování lva s tygrem, býka s medvědem, či slona s nosorožcem.¹⁶² Existovaly i méně typické dvojice např. lev a krokodýl. Protože ne vždy se zvířata chovala tak, jak od nich bylo očekáváno, byla k sobě připoutána řetězem, aby se nemohla vyhnout boji. Ovšem zdaleka nejnebezpečnější a nejpřitažlivějšími pro diváky byly souboje trénovaných lovců s dravými zvířaty (lvi, tygři, leopardi, medvědi, atd.). Někdy lovci pomáhala v souboji s obzvlášť nebezpečným zvířetem i smečka psů. Psi mohli lovit i sami, např. jelena či kance. *Venator* mohl po zabití zvířete požádat editora o milost, pokud mu nebyla udělena, musel bojovat s dalším zvířetem. Do dnešních dnů se však dochovaly i záznamy o tom, že milost byla udělena i zvířeti, pokud se jeho výkon zalíbil divákům. Avšak v souboji člověka se zvířetem byl většinou vítězem člověk.¹⁶³ Počty zvířat na hrách někdy nabývaly astronomických hodnot. Během inauguračních her v Koloseu mělo při *venationes* zahynout až 9000 zvířat a při hrách císaře Trajána až 11 000!

¹⁵⁸ EWIGLEBEN 2000, s. 70.

¹⁵⁹ EWIGLEBEN 2000, s. 70.

¹⁶⁰ NOSSOV 2009, s. 26.

¹⁶¹ NOSSOV 2009, s. 26.

¹⁶² NOSSOV 2009, s. 27.

¹⁶³ EWIGLEBEN 2000, s. 70.

Lovcova výstroj se do poloviny prvního století skládala z helmy, chrániče nohou a chrániče ramene a velkého štítu. Jejich zbraněmi byly meče či kopí. Poté však dochází ke změně a lovci jsou zobrazováni pouze s chrániči nohou a typickou zbraní se stává kopí (*venabulum*). *Venator* stál na společenském žebříčku ještě o stupeň níže než gladiátor a i odměna pro venatory byla nižší než odměna určená gladiátorům. Společnost oceňovala ještě méně než venatory tzv. *bestiarii*. Kdo *bestiarii* byli a jakou funkci v rámci *venatio* zastávali, není do dnešních dnů přesně známo. Někteří badatelé zastávají názor, že takto byli označováni oni obrnění lovci, kteří se zvířaty bojovali do prvního století n. l.,¹⁶⁴ zatímco jiní upřednostňují teorii, že *bestiarii* byli jakýmsi pobočníky venatorů při lovu, kteří používali lasa, biče, či různé druhy disků, kterými dráždili zvěř.¹⁶⁵ A například Tertullianus¹⁶⁶ píše o bestiariovi jako o odsouzenci k smrti v aréně. Ať už byla skutečnost jakákoliv, tak zřejmě nehráli v průběhu lovu příliš důležitou roli.

7.1. Zákaz *venationes*

Poslední záznam o štvanci v aréně v západní části říše pochází z roku 523, kdy římský aristokrat, konzul Maximus žádal krále Theodoricha o povolení, aby mohl uspořádat *venatio* pro své inaugurační hry.

Ve východní části říše došlo k zákazu *venationes* za vlády císaře Anastasia roku 498, avšak tento zákaz očividně nevedl k ukončení provozování lovů v aréně, neboť o nich máme dochované záznamy ještě z roku 537.¹⁶⁷

¹⁶⁴ DUNKLE 2011, s. 83.

¹⁶⁵ NOSSOV 2009, s. 44.

¹⁶⁶ TERTULLIANUS, *O hrách*. 1. vyd. Praha: Oikoymenth, 2004.

¹⁶⁷ BOMGARDNER 2000, s. 219.

8. Naumachiae

Rekonstrukce námořních bitev se nazývaly *naumachiae* (toto označení nenesl jen tento druh spektakul, ale také uměle vytvořené vodní nádrže, na kterých se bitvy odehrávaly).¹⁶⁸ Tyto rekonstrukce v mnoha ohledech připomínaly gladiátorská klání. Kvůli technické náročnosti se většina naumachií odehrávala mimo amfiteátr, avšak některé arény byly uzpůsobeny k tomu, aby mohly být v případě konání vodních bitev zatopeny. Ovšem když se už se zde *naumachiae* odehrávaly, je velmi pravděpodobné, že se jednalo o bitvy malého počtu lodí, které byly postaveny ve zmenšeném měřítku.¹⁶⁹ Součástí naumachií byly také vodní *venationes*, během kterých lovci s pomocí harpun, či sítí lovili svou kořist. Je také možné, že se na vodní ploše odehrávaly souboje gladiátorů v malých loďkách, kteří mohli bojovat podobným stylem jako gladiátoři-vozatajové (*essedarii*).¹⁷⁰

Suetonius¹⁷¹ uvádí, že první naumachii uspořádal Caesar roku 46 př. n. l., aby zdůraznil své triumfy, kterých dosáhl v Malé Asii, Egyptě a Galii. Během této rekonstrukce mohli diváci spatřit až 4000 veslařů a kolem dvou tisíc bojovníků na umělém jezeře, vytvořeném speciálně pro tuto příležitost v malé Codetě (dříve část Martova pole).¹⁷² Zde byla pro potěchu diváku znovu odehrána bitva mezi Egyptany a Týrinskými.

V Římě se většina naumachií konala na umělých jezerech k tomuto účelu vytvořených. Patrně největší takové jezero bylo vytvořeno za vlády císaře Augusta. Toto jezero ve tvaru elipsy mělo rozměry 548x365m, nacházel se zde také umělý ostrov o průměru 100m, který měl být údajně s pevninou spojen dřevěným mostem vytvořeným z jednoho jediného stromu, což však zřejmě nebylo možné, neboť i největší z dnešních sekvojů o mnoho nepřekonávají svým vzrůstem 100 m.¹⁷³ Toto jezero bylo zásobeno vodou z nově postaveného akvaduktu (*Aqua Alsietina*). Na takto velké vodní ploše mohly bez větších obtíží manévrovat i skutečné válečné lodě. Roku 2 př. n. l. zde byla při příležitosti zasvěcení chrámu Marta Mstitele (*Mars Ultor*) zpodobněna bitva u Salamíny.¹⁷⁴ Během této bitvy se na jezeře pohybovalo 30 věrných kopií řeckých válečných galér a také mnoho menších plavidel. Spolu s nespočtem námořníků a veslařů se této podívané zúčastnilo několik tisíc gladiátorů (jejich počet se odhaduje na tři tisíce).¹⁷⁵ Toto jezero se používalo pro potřeby naumachií i po vládě císaře Augusta - v roce 80 se zde odehrávaly hry císaře Tita k oslavě otevření nového flaviovského amfiteátru. Odehrály se tu nejen naumachie, ale i *venatio*, kvůli kterým bylo přes jezero postaveno provizorní pódium. Během těchto her bylo podle antických autorů (Martialis, Cassius Dio) zaplaveno také Colosseum, kde se odehrála malá

¹⁶⁸ KYLE 2001, s. 51.

¹⁶⁹ BOMGARDNER 2000, s. 70.

¹⁷⁰ BOMGARDNER 2000, s. 70.

¹⁷¹ Suetonius, Divus Iulius 39.

¹⁷² MEIJER 2006, s. 152.

¹⁷³ PLINIUS MAIOR, Naturalis Historia XVI.200.

¹⁷⁴ Suetonius, Divus Augustus 43.1.

¹⁷⁵ KYLE 2001, s. 51.

naumachie znázorňující boj Korint'anů a Kerkýřanů.¹⁷⁶ Avšak profesorka Coleman ve své článku *Aquatic Displays in the Early Empire*¹⁷⁷ zpochybňuje důvěryhodnost a spolehlivost popisů naumachií z antických pramenů z hlediska jejich pořádání v amfiteátrech, zvláště pak v Koloseu o zahajujících hrách roku 80.

Zřejmě největší naumachii zorganizoval císař Claudius roku 52 n. l. na Fucínském jezeře východně od Říma (cca 100 km). V průběhu tohoto spektakula se dle Tacita¹⁷⁸ na lodích tísnilo přes 19 tisíc vězňů, kteří vystupovali jako Sicilané či Rhodští. Jezero bylo z bezpečnostních důvodů, a aby se zabránilo pokusům posádek o útěk, obklíčeno pretoriánskou gardou s katapulty a balistami. Této grandiózní rekonstrukci bylo přítomno obrovské množství diváků. Jejich počet se mohl blížit k hranici půl miliónu.¹⁷⁹ Během této rekonstrukce měla také zaznít ona slavná slova, která jsou prisuzována gladiátorům: „*Ave Caesar, morituri te salutant.*“ Avšak v tomto případě je pronesli odsouzení zločinci¹⁸⁰; o tom, že by tato slova pronášeli gladiátoři v aréně, nebyly nalezeny žádné důkazy a v mnoha případech by to bylo i nelogické, neboť existovala velká šance, že gladiátor ze souboje vyvázne živý, a to i v případě prohry.

Většina bojovníků během naumachií se rekrutovala z řad odsouzenců, avšak účastnili se jich i speciálně vycvičení gladiátoři zvaní *naumachiari* nebo *naumachi*. Římané v těchto vodních hrách zpodobňovali bitvy Řeků a blízkovýchodních národů, nebyly k vidění bitvy, kterých se účastnily římské jednotky. Důvodem může být skutečnost, že Římané v době, z které si brali inspiraci pro většinu naumachií, neměli silné loďstvo a nechtěli ani ve hře vidět své jednotky poražené. Ačkoliv naumachie většinou představovaly rekonstrukce historických bitev, ne vždy se Římané drželi skutečnosti a upravovali si bitvy pro své potřeby. Např. v bitvách z řecko-perských válek nechávali vyhrávat Řeky, i když v opravdové bitvě zvítězili Peršané.¹⁸¹

Poslední zmínka o pořádání naumachií v Římě pochází z roku 247, konaly se na popud císaře Phillipa Arabse, avšak nedochovaly se žádné podrobnější informace o tom, jak byly rozsáhlé, či jakou bitvu zpodobňovaly.¹⁸²

Naumachiae byly rozhodně nejdražší ze všech římských spektakul. Bylo třeba vytvořit umělá jezera, přesunout mnoho válečných lodí a opatřit si mnoho tisíc

¹⁷⁶ NOSSOV 2009, s. 42.

¹⁷⁷ COLEMAN, Kathleen. Launching into History: Aquatic Displays in the Early Empire. *The Journal of Roman Studies*. 1993, Vol. 83, s. 48-74. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/300978>

¹⁷⁸ TACITUS, Publius Cornelius. *Annales: Liber XII* [online]. Page updated: 7 Sep 10 [cit. 2012-02-19]. Dostupné z: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Tacitus/Annals/12B*.html

¹⁷⁹ WISDOM 2001, s. 50.

¹⁸⁰ LEON, H. J. Morituri Te Salutamus. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*. 1939(Vol. 70), s. 46-50. [cit. 2011-10-15]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/283074>

¹⁸¹ NOSSOV 2009, s. 45.

¹⁸² MEIJER 2006, s. 156.

bojovníků, námořníků a veslařů. Proto se také *naumachiae* konaly méně často než gladiátorské souboje a jejich organizace byla čistě císařským privilegiem.

9. Popravy v aréně – typy poprav, proč popravy v aréně, popravy křesťanů

Původ poprav v arénách během gladiátorských zápasů můžeme nalézt ve vojenských trestech za těžké prohřešky proti vojenskému řádu, zejména však za dezerci. Generál Lucius Aemilius Paulus roku 167 př. n. l. odsoudil po svém vítězství nad Perseem v Makedonské válce dezertéry k ušlapání slony - zřejmě jako součást triumfálních her v Amfipoli. Roku 146 př. n. l. následoval tento příklad jeho syn Publius Cornelius Scipio během triumfu po dobytí Kartága. Zdá se, že za velmi krátkou dobu došlo k inkorporaci těchto druhů trestů do římského trestního práva a tyto tresty byly přijaty jako jeden ze způsobů trestání zločinnů v Římě.¹⁸³

V republikánské době byli dravé zvěři (*ad bestias*) předhazováni odsouzení zločinci (tzv. *noxii*). Většinou se jednalo o otroky odsouzené k smrti svými majiteli. *Ad bestias* byli odsuzováni také dezertéři. Ovšem občas docházelo k tomu, že takto byli potrestáni i římscí občané a to bylo kritizováno republikánskou intelektuální elitou. Dochovala se například Ciceronova kritika Caesarova pobočníka Balba, který nechal v Hispánii roztrhat římské občany lvy.¹⁸⁴

V době římského císařství byla smrt v aréně obvyklou formou poprav pro zločince odsouzené za obzvláště zavrženíhodné zločiny, jako byly například vražda, žhárství, znesvěcení chrámu, či velezrada.

Amfiteátry nebyly primárně určeny pro veřejné popravy (ty byly dříve vykonávány na veřejných prostranstvích, např. na fóru), avšak poskytovaly ideální místo pro tento typ poprav, neboť zde mohla být divoká zvířata bezpečně držena. A protože se jednalo o veřejné popravy, bylo více než příhodné spojit je s hrami, které navštěvovalo velké množství lidí.

Pro římské právo bylo typické, že rozlišovalo za stejné prohřešky tresty pro římské občany a pro cizince či otroky. A tak některé obzvláště kruté tresty (jako například rozčtvrcení nebo ukřižování) nebyly uplatňovány, pokud byl odsouzeným římský občan. Tak byli obvykle občané odsuzováni k popravě mečem (tzv. *damnatus ad gladium*), či k vyhnanství v exilu a ostatní čekali trest ve formě ukřižování (*crucifixio*), upálení (*damnatus ad flammam*) nebo usmrcení divokými zvířaty (*damnatus ad bestias*).¹⁸⁵ Příkladem této dvojkolejnosti římského práva mohou být apoštolové Petr a Pavel, oba byli odsouzeni za stejný zločin, avšak první byl ukřižován a druhý, který byl římským občanem, byl sťat. Stětí mečem jako privilegium vyšších vrstev společnosti (které bylo vykonáváno profesionálním

¹⁸³ BOMGARDNER 2000, s. 35.

¹⁸⁴ BAUMAN, Richard A. *Crime and punishment in ancient Rome*. New York: Routledge, 1996, s. 66.

¹⁸⁵ BAUMAN 1996, s. 55.

popravčím a znamenalo pro odsouzence pouze krátké fyzické utrpení) se zachovalo v Evropě až do doby Velké Francouzské revoluce.

Velmi častými odsouzcenci byli křesťané, díky čemuž se nám o popravách zachovala spousta faktů (ale i lži a polopravd) až do dnešních dnů.

Římané považovali křesťany za nebezpečné ze dvou hlavních důvodů. Zaprvé proto, že se jednalo o tajný kult, jenž byl opředen řadou mýtů a polopravd (byli například obviňováni z obětování novorozenat, či kanibalismu). Zadruhé již jejich zmíněná nechuť uctívat jiná božstva, včetně císařského genia (božská podstata, strážný duch), což bylo z pohledu římského práva považováno za zradu. Kruté tresty udělované křesťanům měly zřejmě zastavit rozšiřování, tohoto pro staré náboženské struktury nebezpečného kultu a samozřejmě zastrašit jak současné, tak potencionální nové přívržence tohoto náboženství. Avšak minimálně od vlády císaře Trajána museli úředníci prověřit obvinění a poté, pokud našli právně podložitelný důkaz, mohli s obviněným začít proces, avšak za vlády Septimia Severa došlo k výrazné změně. Jím vydaný zákon nepostihoval věřící, avšak krutě zasahoval proti těm, kteří křesťanství šířili mimo svou komunitu a proti odpadlíkům od povolených náboženství. Tito lidé již byli souzeni bez nutnosti formálního prošetření obvinění.

Mnoho křesťanů toužilo po tom stát se mučedníky své víry a tak při veřejných soudech vědomě provokovali jak soudící úředníky, tak přihlížející, ve snaze dosáhnout co možná nejkrutějšího trestu.¹⁸⁶

Křesťané samozřejmě nebyli jedinými zločinci dle římského práva, s kterými bylo zacházeno pokud možno co nejhůře. Do této kategorie spadali také žháři, vrazi a také ti, kteří ztratili svůj sociální status tím, že promrhali své bohatství.¹⁸⁷

Profesionální gladiátoři nebojovali ve velkých bitvách – účastníky této součásti her byli zločinci odsouzeni k smrti (tzv. *noxii*), nebo vězni a to z toho důvodu, že organizátoři her nechtěli ohrozit životy finančně nákladných gladiátorů, tak je nahradili lidmi, kteří pro ně neměli žádnou cenu. Ve vlastním programu gladiátorských podívaných bychom popravy našli již v ranním programu a to jako součást *venatio*, během kterých se také odehrávaly popravy odsouzcenců, kteří byli odsouzeni k usmrcení dravou zvěří. Avšak většina poprav se odehrávala v poledne, či během přestávky právě po *venatio*.

Zločinci byli do arény dovedeni buď úplně nazí, či pouze v bederní roušce s provazem, či řetězem okolo krku. Někdy byli přivázáni ke kůlům a politi krví zvířat, jež byla v přirozeném prostředí kořisti vypouštěné dravé zvěře. Pokud zvěř nespocovala tak, jak bylo očekáváno, byla často vydrážděna bičí, či rozžhavenými zbraněmi. Po vykonání rozsudku, byl odsouzcencům ještě podříznut

¹⁸⁶ BOMGARDNER 2000, s. 141.

¹⁸⁷ WIEDEMANN 1995, s. 83.

krk, aby bylo jisté, že jsou mrtví a bylo učiněno zadost zákonu, který si vyžadoval jejich smrt.

Seneca nazýval tyto popravy *sine arte*, a nedokázal pochopit, co na nich masy lidí vidí a vnímal je jako pouhá jatka. Podobný názor můžeme nalézt i v díle dějepisce Suetonia, z čehož můžeme usuzovat, že vzdělané vrstvy, pokud se účastnily her v amfiteátru, upřednostňovaly gladiátorské souboje před venatio či popravami.¹⁸⁸

Zřejmě i pořadatelé her vycítili, že pouhými popravami neuspokojí obecnost v amfiteátru a začali je proto zasazovat do mytologického kontextu. Toto dramatické ztvárnění smrti mělo mezi diváky úspěch a dokázalo upoutat jejich pozornost. Častým motivem byla například smrt Orfea, který ve známém mýtu nedokázal zachránit svou milou Eurydiku z podzemní říše Hádovy. Po svém návratu na zem a poté, co se zřekl žen, byl jimi paradoxně usmrcen. Během dramatického ztvárnění tohoto mýtu byly ženy suplovány divokými zvířaty.¹⁸⁹ Dalším oblíbeným motivem byl mýtus o Prométheovi, který neunikne spravedlivému trestu. Odsouzenec v této roli byl na závěr svého výstupu pověšen na kříž a roztrhán zvěří.¹⁹⁰

Během poprav nebylo výjimkou spojení ukřižování spolu s dalšími druhy poprav (upálení, roztrhání zvěří).

Mrtvá těla odsouzenců byla během her odtahována háky do *spoliaria* (márnice). Po skončení programu byla těla těch, kteří byli považováni za hodné posmrtné úcty, oddělena od těl těch, kteří si nezasloužili klid ani po svém usmrcení.¹⁹¹

Těla mrtvých odsouzenců by bylo nejjednodušší spálit, ovšem to by bylo díky nehořlavosti lidských ostatků obtížné. Hranice by musely být vyplněny dřevem, dehtem, či papyrem, což bylo v městských oblastech velmi nebezpečné, neboť tak snadno mohlo dojít ke vzniku požáru. Většina odsouzenců tak byla házena do Tibery, jiné řeky, či byli likvidováni jiným způsobem, jenž byl považován za formu zatracení. Například v Trevíru, přímo v amfiteátru, byl nalezen hromadný hrob, kde byly nalezeny pozůstatky, které jsou považovány za ostatky odsouzenců.¹⁹²

¹⁸⁸ WIEDEMANN 1995, s. 67

¹⁸⁹ MEIJER 2006, s. 133.

¹⁹⁰ NOSSOV 2009, s. 34.

¹⁹¹ KYLE 2001, s. 159.

¹⁹² WIEDEMANN 1995, s. 83.

10. Opozice vůči hrám – od pohanských filozofů a umělců po křesťanské autory, jak se lišil jejich důvod k odporu ke hrám, jejich argumenty, čím byl křesťanský odpor ke hrám také motivován, zákaz her

Často se předpokládá, že vzdělanci Římské říše (filozofové, řečníci, spisovatelé...) měli ke gladiátorským soubojům buď vyloženě negativní postoj, či že je ignorovali úplně.¹⁹³ Avšak tento předpoklad je důsledkem špatné interpretace zachovaných textů. Neboť je pravdou, že mnoho autorů kritizuje některé průvodní jevy her (násilí, sázky,...). Ovšem tento nesouhlas, rozhodně neznamená, že by si tito lidé přáli přímo jejich zákaz. Hry byly kritizovány stoiky, jako byl Cicero, či Seneka, avšak ne z humánních důvodů, avšak z obavy, že by diváci byli velmi ovlivněni tím, co v aréně spatří, což by mohlo vést k jejich morální deprivaci.¹⁹⁴ I mnozí císaři se snažili omezit to, co považovali za nešvary, ať už se jednalo o nešvary účastníků či diváků. Tyto tendence můžeme vysledovat již u císaře Augusta,¹⁹⁵ který se velmi snažil o pozvednutí morálních hodnot diváků od těch, kteří se her přímo účastnili. Velkým odpůrcem her byl císař Marcus Aurelius, který nesnášel pohled na krveprolití a hry považoval za nudné a primitivní.¹⁹⁶ Pokud byl přítomen gladiátorskému duelu, mohli zápasníci používat pouze tupé zbraně, ovšem ani přes svůj odpor ke hrám se nikdy nepokusil legalizovat jejich zákaz. Jeho odpor ke hrám nebyl motivován humánními obavami, ale spíše hry považoval za něco, co nebylo hodno ocenění od vzdělané římské elity.¹⁹⁷ Na zákaz her měla významný vliv postupující christianizace říše. Ovšem sama vládnoucí vrstva měla v době pozdní antiky politické důvody pro kontrolu spektakul, i když je pravdou, že jim křesťanští autoři poskytovali etické a náboženské argumenty. Úpadek her je sice paralelní s rostoucím vlivem křesťanství (rostoucí počet zámožných lidí, kteří se přikláněli ke křesťanství a tím pádem často našli jinou aktivitu, do které investovali své peníze), ovšem velký vliv měla také pozvolná změna společnosti, která postupně ztrácela o tento druh zábavy zájem. Křesťanští autoři na hrách mimo jiné kritizují jejich domnělé spojení s pohanskými bohy¹⁹⁸ (hlavně Mars a Diana). Tertullianus (křesťanský autor 3. st. n. l.) *munus* odsuzuje, neboť se domnívá, že má prapůvod v obětních rituálech¹⁹⁹ a amfiteátry jsou dle něj chrámy všech démonů. Dalším aspektem, který byl výrazně kritizován, byla přehnaná krutost, která byla během soubojů ke spatření. Toto násilí mělo dle autorů ovlivněných křesťanstvím velmi špatný vliv na diváky, kteří hry sledovali (můžeme nalézt např. v díle Augustina). Odpor církve ke hrám mohl být také zesilován tím, že hry působily jako

¹⁹³ WIEDEMANN 1995, s. 128.

¹⁹⁴ BOMGARDNER 2000, s. 202.

¹⁹⁵ WIEDEMANN 1995, s. 131.

¹⁹⁶ DUNKLE 2011, s. 195.

¹⁹⁷ WIEDEMANN 1995, s. 136.

¹⁹⁸ BOMGARDNER 2000, s. 202.

¹⁹⁹ TERTULLIANUS 2004, s. 149.

konkurenční prvek, neboť mnoho spektakul se odehrávalo v době křesťanských svátků.

Konstantinův edikt z roku 325 zakazoval trénink odsouzených zločinců v gladiátorských školách, což může být interpretováno, jako počátek konce gladiátorského zápasu.²⁰⁰ Ve východní části říše nenalezneme žádný důkaz o pořádání her od druhé poloviny 4. století. V západní části říše přetrvaly o něco déle, byly zakázány až roku 404 císařem Honoriem.²⁰¹ Gladiátorské školy tento zákaz zřejmě přežily jen o pár desítek let, neboť od poloviny pátého století nemáme žádný průkazné důkazy o konání gladiátorského souboje.²⁰² Dalším důležitým faktorem, jenž hrál významnou roli v zákazu her, byla ekonomická situace říše. Již císaři v druhém a třetím století se snažili kontrolovat cenu gladiátorů, jejich odměny, případně i maximální výši sázek na zápas. Přemrštěné částky, které bylo třeba při gladiátorských hrách vydávat, napomohly k vydání několika zákonů, jež měly omezit tuto oblast činnosti a srazit ceny dolů. Je velmi pravděpodobné, že v době ekonomické recese přehnané ceny spojené s gladiátorskými hrami napomohly k jejich pozdějšímu zákazu.²⁰³

Můžeme tedy tvrdit, že pořádání her rozhodně neustalo nárazově, ale že se jednalo o pomalý a pozvolný proces, jenž byl úzce propojen se změnami v římské společnosti, hlavně s rostoucím vlivem křesťanství, což nakonec vedlo k tomu, že tento výrazný fenomén po sedmi staletích své existence vymizel.

²⁰⁰ LOMAS, Kathryn a Tim CORNELL. Bread and circuses: euergetism and municipal patronage in Roman Italy. New York: Routledge, 2003, s. 133.

²⁰¹ EWIGLEBEN 2000, s. 30.

²⁰² BOMGARDNER 2000, s. 201.

²⁰³ BOMGARDNER 2000, s. 210.

Závěr

Hlavním cílem bakalářské práce Římští gladiátoři-historický vývoj řemesla bylo seznámit čtenáře s aktuálními názory na tuto problematiku a vyvrátit některé zažité představy o gladiátorských soubojích. Avšak poslední gladiátorská klání dělí od dnešní doby již mnoho staletí a velké množství faktů bylo ztraceno nebo zapomenuto. Hlavně díky nedostatku pramenů existuje v rámci vědecké obce několik často velmi různorodých názorů na mnohé aspekty gladiátorského fenoménu. Pokud na daný aspekt existuje více názorů, pokusil jsem se je do práce zakomponovat.

Doufám, že se této práci podařilo vyvrátit zažitý mýtus, že gladiátorské souboje byly jen pouhým bezduchým krvavým odreagováním pro římské masy a že gladiátorský boj byl jen pouhá bitka, která prakticky neměla žádný řád. Tato práce se na svém omezeném prostoru pokusila nastínit reálnější pohled na tuto problematiku. Ať už pohledem na vývoj spektakul z hlediska jejich společenské funkce, tak detailnějším pohledem na svět samotných účastníků. Tohoto cíle jsem se pokusil dosáhnout jak skládáním dílčích informací z dobových pramenů, tak komparací informací z literatury a odborných článků.

Stále ještě jsou k nalezení ne zcela vyřešené otázky týkající se gladiátorů, avšak pokud nedorazí k objevu nějakého významného zdroje, tak zřejmě v dohledné době nemůžeme očekávat jejich brzké rozřešení, které by nám poskytlo stoprocentní jistotu.

Seznam literatury

Prameny:

CICERO, Pro Sestio [online]. 2008 [cit. 2012-03-03]. Dostupné z:

<http://www.thelatinlibrary.com/cicero/sestio.shtml>

CICERO, Tusculanae Disputationes [online]. 2008 [cit. 2012-03-03]. Dostupné z:

<http://www.thelatinlibrary.com/cicero/tusc.shtml>

IUVENALIS, Decimus Iunius. *Satiry*. Praha: Svoboda, 1972.

PETRONIUS ARBITER. *Satyrikon*. Vyd. 5., V Odeonu 1. úplné. Praha: Odeon, 1970. 149 s. Světová knihovna.

RENATUS, Flavius Vegetius. *De Re Militari* [online]. John Clarke. 1999-2007 [cit. 2011-12-19]. Dostupné z:

<http://www.pvv.ntnu.no/~madsb/home/war/vegetius/dere03.php#08>

SUETONIUS TRANQUILLUS, Gaius. *Životopisy dvanácti císařů: spolu se zlomky jeho spisu o významných literátech*. Praha: Svoboda, 1998. 582 s. H(istorica); sv. 3.

TACITUS, Publius Cornelius. *Letopisy*. 3., přeprac. vyd. Praha: Svoboda, 1975. 554, [1] s. Antická knihovna; sv. 27.

TERTULLIANUS. *o hrách = De spectaculis*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2004.

Literatura - monografie:

ADKINS, Lesley a Roy ADKINS. *Handbook to life in ancient Rome*. Updated ed. New York: Facts On File, c2004.

BAUMAN, Richard A. *Crime and punishment in ancient Rome*. New York: Routledge, 1996.

BAUMAN, Richard A. *Human rights in ancient Rome*. New York: Routledge, 2000.

BOMGARDNER, D. *The story of the Roman amphitheatre*. New York: Routledge, 2000.

BRANTLINGER, Patrick. *Bread and Circuses: theories of mass culture as social decay*. 1st publ. Ithaca: Cornell Univ. Pr., 1983.

CARCOPINO, Jérôme. *Daily life in ancient Rome: the people and the city at the height of the empire*. Repr. Harmondsworth: Penguin Books, 1964.

- CONNOLLY, Peter. *Koloseum: římská aréna smrti*. V Praze: Euromedia Group - Knižní klub, 2004.
- DUNKLE, Roger. *Gladiátoři: krutá podívaná ve starověkém Římě*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2011.
- DUNSTAN, William E. *Ancient Rome*. Lanham: Rowman, c2011.
- EWIGLEBEN, Cornelia, ed., JACKSON, Ralph, ed. a KÖHNE, Eckart, ed. *Gladiators and caesars: the power of spectacle in ancient Rome*. 1st pub. London: British Museum Press, c2000.
- FUTRELL, Alison. *The Roman games: a sourcebook*. Oxford: Blackwell Pub., 2006.
- GARNSEY, Peter a SALLER, Richard. *The Roman Empire: economy, society, and culture*. 1st publ. Berkeley: University of California Press, 1987.
- JACOBELLI, Luciana. *Gladiators at Pompeii*. Los Angeles: J. Paul Getty Museum, 2003.
- KEPARTOVÁ, Jana, ed. *Antika?: zajděte do kina, přečtěte román--*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006, Knižnice Dějin a současnosti; sv. 31.
- KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1995, Právnické učebnice (C.H. Beck).
- KYLE, Donald G. *Spectacles of death in ancient Rome*. New York: Routledge, 2001.
- KYLE, Donald G. *Sport and spectacle in the ancient world*. Oxford: Blackwell Pub., 2007, Ancient cultures (Malden, Mass.).
- LANDELS, John G. *Music in ancient Greece and Rome*. New York: Routledge, 1999.
- LOMAS, Kathryn a Tim CORNELL. *Bread and circuses: euergetism and municipal patronage in Roman Italy*. New York: Routledge, 2003.
- MCCLEES, Helen. *The daily life of the Greeks and Romans*. [S.l.: s.n.], 1928.
- MEIJER, F. J. *Gladiátoři: [lidová zábava v Koloseu]*. Praha: Aurora, 2006.
- MORFORD, Mark P a Robert J LENARDON. *Classical mythology*. 3rd ed. New York: Longman, c1985.
- NOSOV, K. *Gladiator: Rome's bloody spectacle*. Oxford: Osprey, 2009.

PLASS, Paul. *The game of death in ancient Rome: arena sport and political suicide*. Madison: University of Wisconsin Press, c1995. xi, Wisconsin studies in classics.

POTTER, David Stone, MATTINGLY, D. J. Life, death, and entertainment in the Roman Empire. Michigan: The University of Michigan Press, 1999. Entertainers in the Roman Empire.

ROOM, Adrian. *Who's who in classical mythology*. New York: Gramercy Books, 2003.

SABIN, Philip A, Hans van WEES a Michael WHITBY. *The Cambridge history of Greek and Roman warfare*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

SAMUEL, Alan E. *Greek and roman chronology: calendars and years in classical antiquity*. München: C.H. Beck, 1972. xvii, Handbuch der Altertumswissenschaft; Abt. 1, Teil 7.

WIEDEMANN, Thomas E. *Emperors and Gladiators*. 1st publ. in paperback. New York: Routledge, c1995.

WISDOM, Steven. *Gladiators*. Oxford: Osprey Military, 2001.

Literatura-články:

BRETTTLER, Marc a Michael POLIAKOFF. Rabbi Simeon ben Lakish at the Gladiator's Banquet: Rabbinic Observations on the Roman Arena. *The Harvard Theological Review*. 1990(Vol. 83), 93-98. [cit. 2011-10-15]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1509934>

CERUTTI, Steven a L. RICHARDSON. The Retiarius Tunicatus of Suetonius, Juvenal, and Petronius. *The American Journal of Philology*. 1989(Vol. 110), 589-594. [cit. 2011-10-15]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/295282>

COLEMAN, Kathleen. Launching into History: Aquatic Displays in the Early Empire. *The Journal of Roman Studies*. 1993, Vol. 83, s. 48-74. [cit. 2012-02-19]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/300978>

COLEMAN, Kathleen. Missio at Halicarnassus. *Harvard Studies in Classical Philology*. 2000, Vol. 100, s. 487-500. [cit. 2012-03-03] Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3185234>

CURTIS, Robert I. a Slur on Lucius Asicius, the Pompeian Gladiator. *Transactions of the American Philological Association*. 1980(Vol. 110), 51-61. [cit. 2010-10-24]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/284210>

EICHHOLZ, D. The Art of Juvenal and His Tenth 'Satire'. *Greece & Rome, Second Series*. 1956(Vol. 3), 61-69. [cit. 2011-03-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/641831>

HORSFALL, Nicholas. Virgil's Roman Chronography: a Reconsideration. *The Classical Quarterly, New Series*. 1974(Vol. 24), 111-115. [cit. 2010-10-21]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/638231>

JORY, E. J. Gladiators in the Theatre. *The Classical Quarterly, New Series*. 1986(Vol. 36), 537-539. [cit. 2011-10-15]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/639298>

KANZ, Fabian a Karl GROSSSCHMIDT. Head injuries of Roman gladiators. *Forensic Science International*. 2006(č. 160), 207–216.

LEON, H. J. Morituri Te Salutamus. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*. 1939(Vol. 70), 46-50. [cit. 2011-10-15]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/283074>

REEVE, M. D. a Commentary on the Satires of Juvenal. *The Classical Review, New Series*. 1983(Vol. 33), 27-34. [cit. 2010-01-27]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3062959>

REEVE, M. D. Gladiators in Juvenal's Sixth Satire. *The Classical Review, New Series*. 1973(Vol. 23), 124-125. [cit. 2010-01-27]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/707807>

ROWELL, Henry T. The Gladiator Petraites and the Date of the Satyricon. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*. 1958(Vol. 89), 14-24. [cit. 2011-10-15]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/283660>

The Gladiator. *The Decorator and Furnisher*. 1886(Vol. 8), 102. [cit. 2011-10-16]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/25584545>

Internetové zdroje:

Encyclopaedia romana [online]. © Copyright 1997-2011, November 3, 2011 [cit. 2012-01-27]. Dostupné z: http://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/index.html

The Gladiator Diet. ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE OF AMERICA. *Www.archaeology.org* [online]. 2008 [cit. 2011-12-15]. Dostupné z: <http://www.archaeology.org/0811/abstracts/gladiator.html>

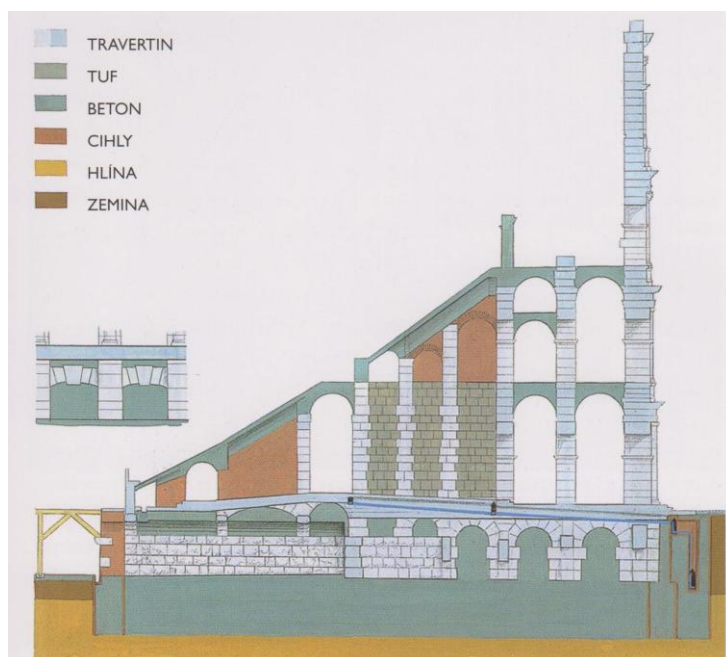
The Latin Library [online]. January 2008 [cit. 2012-01-27]. Dostupné z: <http://www.thelatinlibrary.com/>

Obrazová příloha

Obrázek 1: Koloseum, interiér monumentu, BOMGARDNER 2000, s. 1.

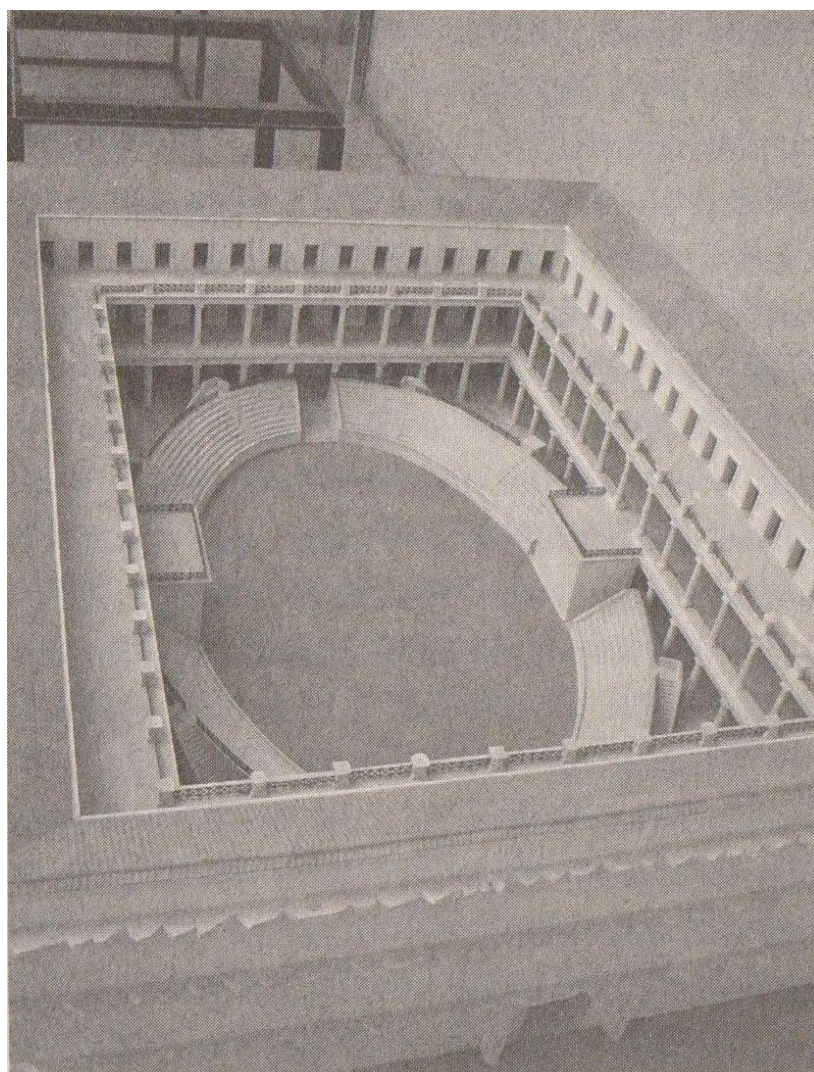
Obrázek 2: Průřez severovýchodním koncem Kolosea, CONNOLLY, Peter. *Koloseum: římská aréna smrti*. V Praze: Euromedia Group - Knižní klub, 2004, s. 43.

Obrázek 3: Ludus Magnus v Římě, BOMGARDNER 2000, s. 23.

Obrázek 4: Maketa Ludu Magnu, DUNKLE 2011, s. 66.

Obrázek 5: Amfiteátr v Pompejích, BOMGARDNER 2000, s. 40.

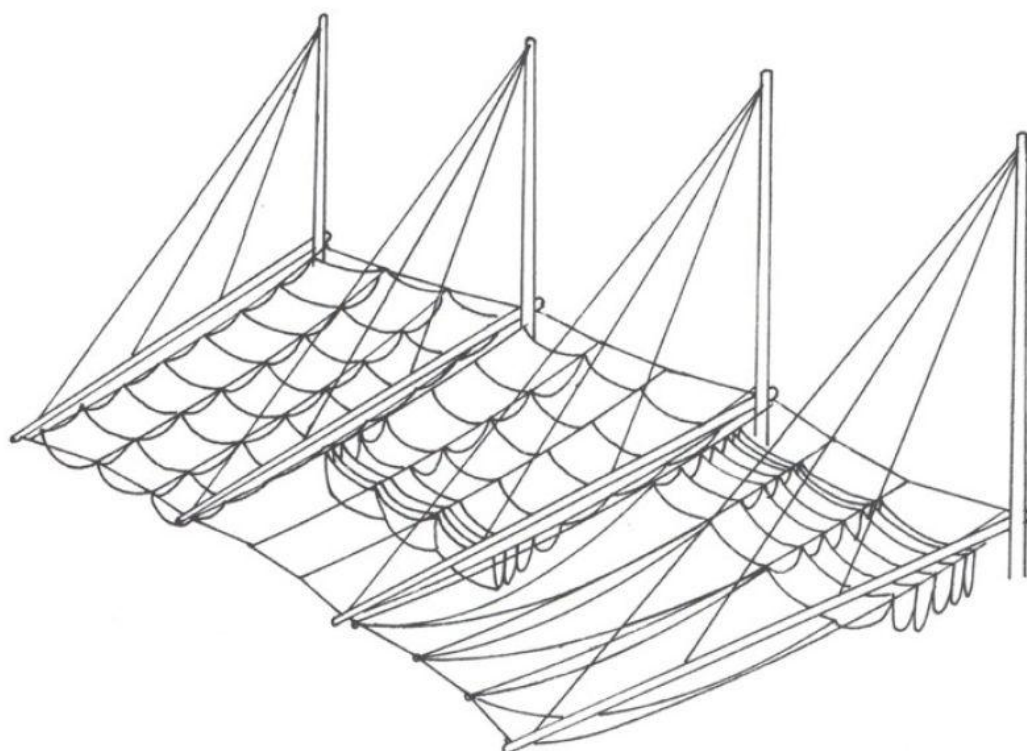
Obrázek 6: Koloseum na minci z dob vlády Alexandra Severa (r. 223), WIEDEMAN 1995, s. 102.

Obrázek 7: Nápisy na zdech v Pompejích, JACOBELLI 2003, s. 39.

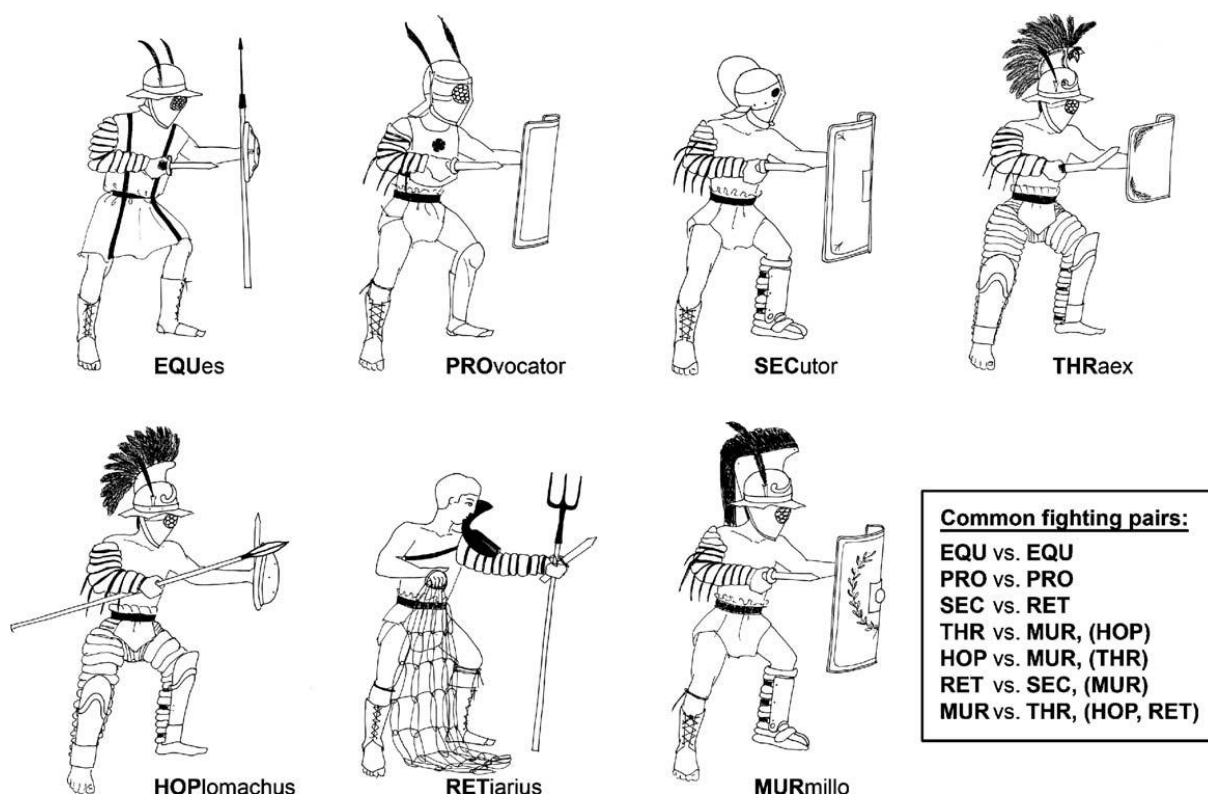
Obrázek 8: *Velarium* chránící diváky před sluncem, NOSSOV 2009, s. 118.

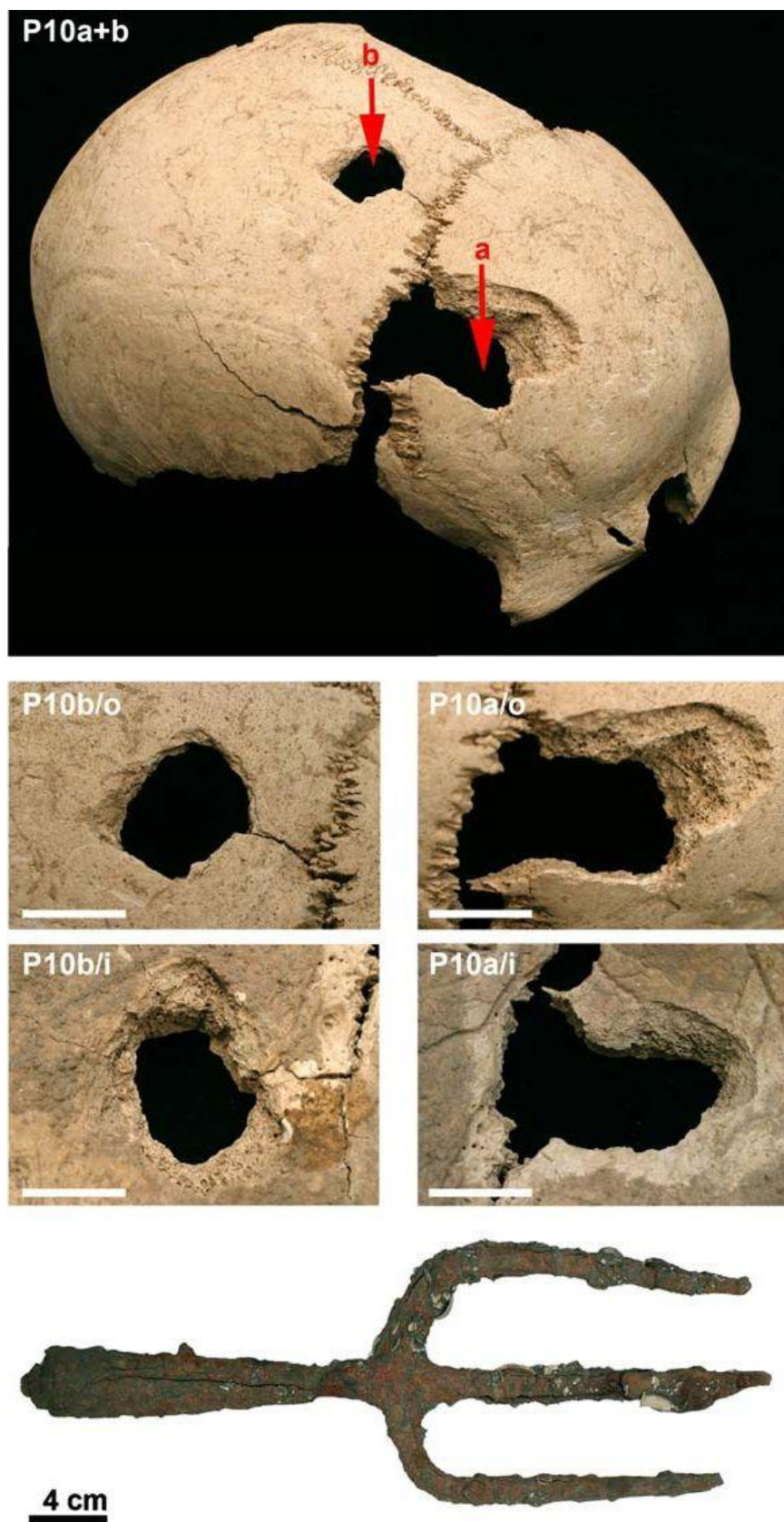
Obrázek 9: Venatio a damnatio ad bestias, detail zliténské mosaiky, Libye, KYLE 2001, s. 16.

Obrázek 10: Gladitorské typy a typické páry, KANZ 2006, s. 208.

Obrázek 11: Lebka nalezená v Efezu se zraněními po trojzubci, KANZ 2006, s. 214.

Obrázek 12: Gladiátorské souboje za přítomnosti rozhodčích, NOSOV 2009, s. 19.

Obrázek 13: Souboj mezi murmillonem a hoplomachem, NOSOV 2009, s. 58.

Obrázek 14: Provocator, NOSOV 2009, s. 62.

Obrázek 15: Thrák bojující s murmillem, NOSOV 2009, s. 69.

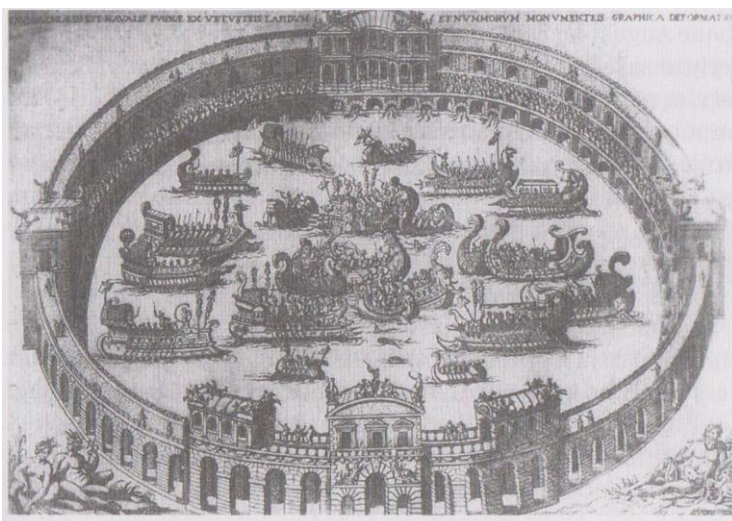
Obrázek 16: Boj mezi Secutorem a retiariem, NOSOV 2009, s. 68.

Obrázek 17: Retiarius bojující na plošině se dvěma secutory, NOSSOV 2009, s. 134.

Obrázek 18: Rytina ze 17. Století s představou naumachiae, MEIER 2006, s. 155.

Obrázek 19: Vítězný murmillo s palmovou ratolestí, EWIGLEBEN 2000, s. 33.

Obrázek 20: Bronzová soška Thráka z 1.století, MEIER 2006, s. 42.

Obrázek 21: Rozhodčí přihlížející souboji retiaria a secutora, MEIER 2006, s. 86.

